

Maja Povrzanović

[Zavod za istraživanje folklor, Zagreb]

Pregledni članak
UDK 001.4 : 39

Primljeno: 15.09.1986.

POJMOVI OBIČAJ, NAVIKA,
OBRED/RITUAL, CEREMO-
NIJA, SLAVLJE, SVEČANOST I
PRAZNIK U JUGOSLAVEN-
SKIM I INOZEMNIM
RJEČNICIMA, ENCIKLOPE-
DIJAMA I LEKSIKONIMA

Pregled pojmova običaj, navika, obred/ritual, ceremonija, slavlje, svečanost i praznik zahvaća dijelove nekolicine jezičnih i znanstvenih tradicija. Citirani su etnološki, sociološki, filozofski i jezični rječnici, te opće, etnološke i sociološke enciklopedije i leksikoni. Iz pregleda proizlazi podjela na: 1/ definicije koje običaj određuju kao *uobičajeno ponašanje*, te ih približavaju pojmu navike ili pak tradicije u najširem smislu; 2/ definicije koje običaj određuju kao *sredstvo ili način uređivanja, ritmiziranja i akcentuiranja svakodnevice*; 3/ definicije koje naglašavaju *normativni karakter* običaja; 4/ definicije koje običaje određuju kao *sredstvo ili način komunikacije*; 5/ definicije koje govoreći o *porijeklu, oblicima i egzistenciji* običaja posebno naglašavaju *element tradicije*.

Treba primetiti da smo mi definisali stvari, a ne reči: ustanovljene razlike nemaju šta da se plaše od izvesnih neodređenih termina koji se ne poklapaju u raznim jezicima. Tako na nemačkom Sprache znači "langue" i "langage"; Rede odgovara otprilike francuskoj "parole", ali dodaje tome i posebno značenje francuskog "discours". Na latinskom sermo znači pre "langage" i "parole", dok lingua označava francusko "langue", itd. Nijedna reč ne odgovara tačno jednom od pojmova koje smo već precizirali; zato je svaka definicija načinjena povodom jedne reči uzaludna; poći od reči da bi se definisale stvari loša je metoda.

(Ferdinand de Saussure, *Opšta lingvistika*, Nolit, Beograd, 1969, 23.)

Dok sam se pripremala za izradu priloga o pojmu običaj i njemu srodnim pojmovima, nisam mogla pretpostaviti na koje ću sve probleme naići. Kako je dogovoreno

da potražim definicije u naslovu navedenih pojmova u rječnicima i enciklopedijama bez ograničenja na neko jezično područje, već pri sakupljanju građe suočila sam se s mnoštvom definicija koje bi trebalo prikupiti da bi njihov pregled bio reprezentativan na međunarodnoj razini. Ovaj pregled nije takav: bila sam ograničena vremenom, mnogi važni izvornici nisu bili dostupni u zagrebačkim bibliotekama¹, a moje je prevođenje ograničeno na engleski, njemački i talijanski jezik².

No, zadirući u dijelove različitih jezičnih i etnoloških tradicija, ovaj je pregled, iako nije reprezentativan na međunarodnoj razini, ipak informativan. Kombiniran s priložima koji analiziraju upotrebu pojmova običaj i njemu srodnih u određenim etnološkim tradicijama, nadam se da će biti upotrebljiv. Valja ga prihvatiti kao pomoćni radni materijal skupljen i odabran da bi zainteresiranim čitaocima na jednom mjestu pružio potrebne informacije, da bi im olakšao (ili omogućio) uočavanje pravaca i nijansi određenja koje do sada možda nisu uočili, te da bi, potakao na razmišljanja obogaćena novim spoznajama, upravljena možda u novim smjerovima.

Pojam "rječnici" odnosi se ovdje na etnološke, sociološke i filozofijske, ali i na jezične rječnike. Počevši od najdostupnijih, prikupila sam znatan broj određenja triju navedenih grupa pojmova u raznim jezičnim rječnicima. Međutim, sagledavajući tokom rada da za svrhu ovoga priloga prevedena značenja pojmova iz stranih jezika na hrvatski nisu bitna, odustala sam od daljnjeg rada u tom pravcu. Naime, prijevodi na hrvatski uglavnom kolokvijalno izjednačavaju pojmove koje mi u teorijskoj diskusiji nastojimo što preciznije razgraničiti. (Zato de Saussure!) Nama su zanimljiviji rječnici pojedinih jezika koji donose sinonime i kontekstom određena značenja pojmova. Da bi se sačuvao duh jezika i istančanost značenja, citate iz njih nisam prevodila, osim sa španjolskog. (Pretpostavljam naime da samo malen broj ljudi kojima je ovaj prilog namijenjen čita španjolski, da talijanski i njemački vjerojatno poznaje nekolicina, a da engleski razumije većina. Zato sam neke značajnije tekstove o pojedinim pojmovima u cjelosti citirala na engleskom, rezimirajući na hrvatskom samo bitne natuknice.)

"Enciklopedije i leksikoni" ponovno su bili i opći i etnološki i sociološki. Iz zagrebačke je perspektive njihova množina nepregledna, no nadam se da sam uspjela nabaviti bar nekoliko za nas relevantnih enciklopedija i leksikona na jezicima koje poznajem. Nastojala sam u okviru pregledanih izvora prikazati raznovrsnost traženih definicija. Pri tome sam imala na umu kritiku i suvremenu upotrebu pojmova običaj i njemu srodnih u jugoslavenskoj etnologiji. Izostavila sam definicije iz nekih starijih njemačkih izdanja ne želeći opterećivati ovaj prilog već opovrgnutim konceptima. Neke od pregledanih izvora nisam citirala jer su se u njima ponavljale već citirane iste ili slične definicije do kojih sam stjecajem okolnosti došla ranije.

Neke sam članke citirala ili prevela u cijelosti, neke sam, prema procjeni važnosti i informativnosti u okviru ovog rada, citirala samo djelomično. Svi su izostavljeni dijelovi označeni standardnim načinom (tri točkice). Iza svakog je citata naveden bibliografski podatak o izvoru (osim rednog broja stranice koji sam smatrala nepotrebnim s obzirom na to da su pojmovi u tim knjigama navođeni abecednim redom), pa izostavljene dijelove citata zainteresirani mogu potražiti u izvorniku. Kurzivi i masni tisak su originalni, također i citati u uglatim zagrada. Primjedbe u kosim zagrada su moje.

Na ovom sam prilogu tokom nekoliko mjeseci radila relativno intenzivno, pa sam tražene definicije i nehotice pronalazila kako i u drugim etnološkim, tako i u neetnološkim

radovima. Kako su naredne stranice zamišljene prije svega kao poticaj na razmišljanje, neke od njih sam ovdje citirala.

Ovdje donesen dio definicija mogao bi se svrstati prema karakteristikama koje su u njima naglašene kao **bitne** ili **primarne** za pojam običaja i neke u naslovu navedene njemu srodne (ili bliske) pojmove. Iz citiranog materijala proizlaze sljedeće grupe definicija:

/1/ one koje običaje određuju kao uobičajeno ponašanje, te ih približavaju pojmu navike ili pak tradicije u najširem smislu;

/2/ one koje običaje određuju kao sredstvo ili način uređivanja, ritmiziranja i akcentuiranja svakodnevice;

/3/ one koje naglašavaju u **normativni karakter** običaja;

/4/ one koje običaje određuju kao sredstvo ili način **komunikacije**;

/5/ one koje govoreći o **porijeklu, oblicima i egzistenciji** običaja posebno naglašavaju **element tradicije**.

Ovaj redoslijed ne treba povezivati s kvantitativnom zastupljenošću definicija u ovom prilogu. I samo navođenje broja definicija u svakoj od ovih grupa bilo bi bespredmetno, jer je uzorak slučajan, a ni brojčano nije reprezentativan. Uz to ovakvoj se podjeli definicija običaja sigurno mogu uputiti ozbiljne kritike, no vjerujem da je kao radna orijentacija prihvatljiva. Ona je rezultat samo grube klasifikacije relativno malenog broja definicija. Ipak, jasno upućuje na bitne razlike u promišljanju pojmova običaj, obred i ostalih.

Citati koji slijede grupirani su prema pojmovima, a grupe su koncipirane kao logičke cjeline. Citatima definicija prethode odgovarajuća jezična značenja definiranih pojmova. Time se nastoji ukazati na povezanost stručnog poimanja određenih pojmova s jezičnom tradicijom, odnosno kolokvijalnom upotrebom određenih termina.

Skupljanje definicija pojmova običaj, navika, obred/ritual, ceremonija, slavlje, svečanost i praznik može biti manje ili više intenzivno, manje ili više sustavno, ali je nužno dugotrajno i - dokle god su ovi pojmovi operativni element etnoloških teorija - neprivodivo konačnom završetku.

Tek reprezentativni uzorak takvih definicija u okviru određene etnološke tradicije ili određenog razdoblja omogućilo bi argumentiranu kritičku interpretaciju. Ovaj prilog, kao što je već rečeno, ne može imati takvih ambicija. Zamišljen je kao pomoćni radni materijal istraživačima običaja i obreda bez obzira na njihovo određenje tih pojmova. Možda će kao skroman doprinos osvještavanju terminoloških i pojmovnih problema etnologije u Jugoslaviji pomoći u njihovu rješavanju.

POPIS IZVORNIKA

Jezični rječnici

- Deanović, M., Jernej, J., *Hrvatskosrpsko-talijanski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb 1956.
 Deanović, M., Jernej, J., *Talijansko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb 1973.
 Devoto, Giacomo, Oli, Gian Carlo, *Dizionario della lingua Italiana*, Le Monnier, Firenze 1971.

- Diccionario Español - Croataserbio, Španjolsko-hrvatskosrpski rječnik...* (V. Vinja, R. Musanić), Školska knjiga, Zagreb 1971.
- Drvodelić, Milan, *Englesko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb 1981.
- Drvodelić, Milan, *Hrvatsko ili srpsko engleski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb 1982.
- Hurm, Antun, *Hrvatskosrpsko-njemački rječnik*, Školska knjiga, Zagreb 1958.
- Hurm, Antun, *Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb 1982.
- Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1978.
- Laird, Charlton, *Webster's New World Thesaurus*, Fawcett Popular Library, New York 1974.
- Langenscheidtov univerzalni rječnik španjolsko-hrvatskosrpski hrvatskosrpsko-španjolski* (red.: V. Vinja), Mladost, Zagreb 1979.
- Moliner, Marija, *Diccionario de uso del Español*, Editorial Gredos, Madrid 1981.
- Palazzi, Fernando, *Novissimo dizionario della lingua Italiana*, Casa Editrice Ceschina, Milano 1959.
- Putanec, Valentin, *Francusko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb 1974.
- Rečnik na makedonskiot jazik so srpskohrvatski tolkuvanja*. Institut za makedonski jezik, Skopje 1985.
- Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska-Matica srpska, Zagreb-Noví Sad 1967.
- Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971.
- Slovenačko-srpskohrvatski rječnik* (Škrelj, S., Aleksić, R., Latković, V.), Prosveta, Beograd 1964.
- The Oxford Paperback Dictionary* (comp. by Joyce M. Hawkins), Oxford University Press, Oxford,... 1979.
- Vocabolario della lingua Italiana* (compilato da Nicola Zingarelli), Nicola Zanichelli Editore, Bologna 1959.
- VOX - Diccionario general ilustrado de la lengua Española* (4.izdanje, revizija: Samuel Gili Gaya), Bibliograf, Barcelona 1980.
- Wahrig, Gerhard, *Deutsches Wörterbuch*, Bertelsmann Lexikon-Verlag, Gütersloh-Berlin 1968, 1977.
- Webster's Dictionary Library* (ed. by John Gage Allee), Bell Publishing Company, New York 1980.

Stručni rječnici

- A Dictionary of The Social Sciences*, Tavistock Publications, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, London 1964.
- Bosi, Roberto, *Dizionario di etnologia*, Mondadori, Verona, 1958.
- /NEMA pojmovi: abitudine, celebrazione, cerimonia, cosueto, costume, costumanza, consuetudine, festa, rito, usanza, usato, uso, usuale. Postoji na pr.: *culto dell'orso* (kult medvjeda) = "*antica tradizione di alcuni popoli...*" (stara tradicija nekih naroda...), ali ni pojma *tradizione* nema. Također: *danza del sole* (ples sunca) = "*cerimonia...*", zatim *danza dei fantasmi* (ples duhova) = "*...rito magico* (magijski obred)... *celebrazione* (slavlje)..." - sve bez određenja tih nadređenih pojmova. U okviru Bosijeve etnologije oni su

valjda sami po sebi razumljivi!/
 /Nema pojmova običaj i njemu srodnih./

Filozofijski rječnik, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984. /Nema pojmova običaj i njemu srodnih./

Hultkrantz, Åke, *General Ethnological Concepts*, Volume I, Rosenkilde and Bagger, Copenhagen 1960. /Nema pojmova celebration, ceremony, festivity, holiday./

Rječnik sociologije i socijalne psihologije (ur. Bosanac, M., Mandić, O., Petković, S.), Informator, Zagreb 1977.

Wörterbuch der Deutschen Volkskunde, Alfres Kröner Verlag, Stuttgart 1974.

Wörterbuch der Soziologie, (Hrsg. Wilhelm Bernsdorf), Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1969.

Enciklopedije i leksikoni (stručni i opći)

Enciclopedia, Einaudi, Torino 1978 (vol.3), 1979 (vol.6), 1981 (vol.12).

Enciclopedia Europea, Garzanti, Milano 1976-85.

Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma 1949.

Etnologia, Enciclopedia Feltrinelli Fischer 4, a cura di Herbert Tischner, ed. ital. a cura di Ernesta Cerulli, Feltrinelli Editore, Milano 1964. (*Völkerkunde*, Fischer Bücherei KG, Frankfurt am Main und Hamburg 1959.)

/=pregled po geografskim područjima, prvenstveno materijalnih predmeta i nazivlja; nema pojmova običaj i njemu srodnih/

International Encyclopedia of The Social Sciences, David L. Sills, Ed., The Macmillan Company & The Free Press, New York, Collier-Macmillan Publishers, London, 1972. (10. izdanje., 1. izdanje: 1968.), Vol.13. / Opsežan članak Edmunda Leacha pod natuknicom RITUAL, str.521-526. ovdje nije citiran. U cjelosti je preveden njegov članak pod istom natuknicom iz *A Dictionary of Social Sciences* ./

Leksikon Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1974.

Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1980.

Sociologia, Enciclopedia Feltrinelli Fischer 5, a cura di René König, ed. ital. a cura di Luciano Gallino, Feltrinelli Editore, Milano 1967. (*Soziologie*, Fischer Bücherei KG, Frankfurt am Main und Hamburg 1958.).

Stručni radovi (etnološki i srodni)

Barjaktarović, Mirko, *Osnovi opšte etnologije*, Savremena administracija, Beograd 1977.

Burkhart, Dagmar, Položaj etnologije u balkanologiji: eksplikacije i teze za balkansku etnologiju, *Etnološka tribina*, 8, 1985, 5-28.

Dünninger, Josef, Brauchtum, *Deutsche Philologie im Aufriß*, 3.Bd., 2. Aufl. Berlin 1962.

Gaunt, David, *Memoire on History and Anthropology*, Council for Research in Humanities and Social Sciences, Stockholm 1982.

Huizinga, Johan, *Jesen srednjega vijeka*, Matica hrvatska, Zagreb 1964.

OBIČAJ, NAVIKA

Strastan i silovit duh, tvrd i u isti mah spreman na suze, u vječnom kolebanju između očajanja nad svijetom i naslađivanja njegovom bujnom ljepotom, nije mogao živjeti bez najstrožih oblika života. Uzbuđenja je valjalo stegnuti čvrstim okvirom prokušanih oblika; na taj je način zajednički život u pravilu dobio barem svoj red. Tako su vlastiti i tuđi doživljaji postali za duh lijepim igrokazom, patetična predstava patnje i sreće uživala se pod umjetnim svjetlom. ...Nitko, dabome, ne misli da su ti životni oblici, prije svega oni iz kruga velikih, starih, posvećenih zgoda rođenja, braka i smrti, uvedeni s takvom namjerom. Običaji i slavlje izrasli su iz primitivnog vjerovanja i kulta. Ali praiskonski smisao koji im je dao život, već je odavno zaboravljen i oblici se, u zamjenu za smisao, ispuniše novom estetskom vrijednošću. ...Ma kakve se stare predodžbe o tabuu krile u žalobnim običajima, njihova se živa kulturna vrijednost sastoji u tome što bolu daju oblik, što ga čine nečim lijepim i uzvišenim. Oni daju bolu ritam, oni prenose zbiljski život u sferu drame i obuvaju mu koturne. ... (Huizinga, Johan, Jesen srednjega vijeka, Matica hrvatska Zagreb, 1964, 48-50.)

Običaji [Brauchtum] ... su jedna od temeljnih pojava ljudskog života u zajednici, jedna od pračinjenica po kojoj se ljudi pojavljuju kao grupa, kao kolektiv. Prisutni su i uvijek imaju značajnu ulogu... Istovremeno su povijesna i suvremena pojava. Mogu često izgledati besmisleni, no bilo bi pogrešno tražiti im smisao samo u porijeklu. "Svečane geste života" ["die feierliche Gebärde des Lebens"] [Dörrer] u svim vremenima imaju svoju s vremenom povezanu zadaću. ...

Bacimo li pogled na funkcije običaja u cijelosti, pred nama se ukazuje određen životni red koji u običajima nalazi svoj izraz. Običajima se životu daje zanos i sjaj, kulturni temelj i slavljeničko uzvišenje. Ljudsko je postojanje akcentirano običajima. Čovjeku su oni sredstvo za uzdizanje vlastitog života i potvrđivanje pripadnosti zajednici. ...

(Dünninger, Josef, Brauchtum, Deutsche Philologie im Aufriß, 3.Bd., 2.Aufl. Berlin 1962.) /Običaji su sredstvo akcentuiranja svakodnevice i za suvremenog njemačkog etnologa Helge Gerndta, o čemu je više riječi u prilogu Dunje Rihtman-Auguštin./

Običaj [Brauch] pripada "pravilnostima u društvenom djelovanju" ["Regelmäßigkeiten im sozialen Handlung"] [M. Weber]. ... O. su konkretno prakticirani u društvenim grupama, [Sitte] je naprotiv

duhovni poredak koji, čuvajući i nadzirući, stoji u pozadini.

O. znače naglašavajuće oblikovanje življenja [Durchformung des Daseins] i ubrajaju se u fermente i gradeće snage društvene konfiguracije. Služe ostvarivanju kontakta među ljudima [npr. pozdravljanje, inicijacija itd.] i sa nedokučivim silama [npr. čarka za plodnost, žrtveni običaji itd.]. ...

Za postojanje i oblikovanje o. odlučujući su činioci porijeklo, funkcija i nosioci s njihovim korijenima u magijskom, religioznom, pravnom, staleškom, profesionalnom, društvenom, obiteljskom tlu; modificirani su brojnim utjecajima, etničkim, političkim, regionalnim, te društvenom sredinom i stilom vremena s mnogim mogućnostima kombinacija i varijacija u kojima se staro održava uz novo.

Sve markantne točke društvene egzistencije imaju običajni oblik / izraz/ [zeigen brauchtümliche Ausgestaltung]: susret i rastanak, početak, prijelaz, kulminacija i kraj, udruživanje, utemeljenje, posvećivanje i spomen-slavljenje. Posebno su svetkovanja u životnom i godišnjem ciklusu kao i ritmu zajedničkog života ispunjena običajima svih vrsta. No, i svakodnevn je život – u izmjenjivanju napetosti i relaksacije, rada i slavlja – prožet običajima, a da ih čovjek u potpunosti nije ni svjestan. ...

(G. Heilfurth, Wörterbuch der Soziologie [Hrsg. Wilhelm Bernsdorf], Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1969.) /Ovo široko određenje pojmovno je blisko britanskom pojmu običajnog ponašanja [customary behaviour]. Nameće pitanje odnosa pojmova običaj i navika./

OBIČAJ
OBIČAJAN
OBIČAN
OBIČAVATI
NAVIKA
UČITI [SE]

ádet / -aj /kravaj/ o² / račun / učiti [se]

učiti [se]

učiti [se]

učiti [se]

-[a]n¹ 2./ učiti [se]

... učiti je kauzativum od ie., baltoslav., sveslav. i praslav., steslav. *vyknoti* > *naviknuti*, -em [iz-, s-, pri-], s prijelazom u primarnu klasu *naviçi, sviçi, odviçi, obiçi, ...*, sa *bv* > *b obiknuti, -m, [obiçi]* = *obiknuti se komu* [Vodice] "svidjeti se" prema *obicati se, -čem impf. "sich gewöhnen", obikávati, -bikavam, ma -ovati obikovati, -ujem, ...* Postverbal *návika, odvika, óbika [ne-]*. Na -io obič, na -jaj običaj, gen. -aja..., s pridjevom *običajan [ne-]* [13. v.], *navičaj,*

¹ Zahvaljujem na pomoći - traženju, odabiranju, kopiranju i slanju relevantnih materijala - dr Giancarlo Griu [Trst], Evi Kausel [Beč] i dr Reineru Wehseu [Göttingen].

² Zahvaljujem Dubravki Mindek na prijevodima sa španjolskog jezika.

zavičaj, denominal *izobičajiti* [se], *običavati*, *-bičavam* imprf. Odbacivanjem sufiksa *-aj obič* m [Kosmet] "adet". ... (Skok, Petar, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971.)

OBIČAJ	običaj
OBIČAJEN	običajan
OBIČEN	običajen
ŠEGA	običaj; moda; <i>po stari šegi</i> starovremenski, na starinski način
NAVADA	navika; običaj; <i>iz navade</i> iz navike; <i>v navadi je</i> uobičajeno je; <i>iz navade priti</i> izobičajiti se; <i>po navadi</i> obično; <i>-en</i> običan; uobičajen; <i>-nost</i> običnost; uobičajenost (Slovenačko-srpskohrvatski rječnik, Prosveta, Beograd 1964.)
OBIČAJ	1. posebni dejstvija ili životni pravila ustanoveni po tradicija... 2. navik...; spored svojot običaj - po svom običaju, po svojoj navici. (Rečnik na makedonskiot jazik so srpskohrvatski tolkuvanja, Institut za makedonski jezik, Skopje 1985.)
OBIČAJI	regule [norme, pravila, postupci, oblici ponašanja], koje vremenom pojedinim ljudskim grupama nametnu životne prilike. Ti postupci i navike konkretizacija su stvarnog života, oni su potreba i izraz određenih prilika u kojima su se ljudi nalazili. To nisu, kako kaže Kaj Birket-Smit, pravila koja je život nesvesno i sam sebi postavio, već pravila u kojima se često jasno nazire svesno i praktično istupanje i snalaženje čoveka u odgovarajućim okolnostima. Ove pojave javljaju se u jednoj grupi najpre sporadično, povremeno, od slučaja do slučaja. Ali, kad potraju uslovi, pa se jedan od njih češće javlja i ponavlja, ona se vremenom počne smatrati redovnom, uobičaji se. Tako je primi cela grupa kao nešto svakodnevno, normalno svoje. Takva, dakle, pravila [norme, regule i postupke], radnje i slične ustaljene odnose i stanja prihvaćene od jedne grupe, nazivamo običajima. Po njima se ljudi upravljaju u različitim situacijama i odgovarajućim uslovima, i tako lakše brane od većih nevolja. Mnogi običaji se čuvaju i u savremenoj civilizovanoj sredini, ali se oni danas po pravilu obavljaju po inerciji jer im je prvobitni smisao zaboravljen. ... (Barjaktarović, Mirko, Osnovi opšte etnologije, Savremena administracija, Beograd 1977, 38.) /Uz to se ovdje navodi i podjela na društvene, privredne i religijske o. Naglašavanje tradicije; funkcionalistička interpretacija, dakle i prežici; o. kao uobičajeno ponašanje./
OBIČAJI	skup onih pravila koja nastaju u društvenoj grupi dugotrajnim održavanjem ponašanja koje se smatra obaveznim za pripadnike te

grupe. Stoga se kršenje običaja progoni društvenim sankcijama. Običaji se dijele na opće i posebne. Opći su oni kojih se pridržavaju svi pripadnici neke totalne društvene grupe. To su u prvom redu neka etička pravila i društvene konvencije. Posebni običaji vladaju u pojedinim društvenim grupama kao pravila klasnog morala, profesionalni običaji i moda. Običaji nastaju od individualnih navika koje dobivaju opći karakter njihovim održavanjem od strane većeg broja pripadnika neke društvene grupe. [V. Etika.]

OBIČAJNO PONAŠANJE v. Uobičajeno ponašanje

UOBIČAJENO PONAŠANJE ponašanje koje odgovara onome što društvena okolina očekuje od pojedinca, koji se u svojoj aktivnosti i držanju ravna prema običajnim pravilima i društvenom standardu. [V. Običaj, Uloga.]

(Oleg Mandić, Rječnik sociologije i socijalne psihologije, Informator, Zagreb 1977.)

OBIČAJI

unutar jedne zajednice tradicijom utvrđeni oblici vladanja i djelovanja pojedinaca ili kolektiva. Kao društvena pravila ponašanja o. su se razvili postepeno: od ponavljanja pojedinih korisnih postupaka, osobito u vezi sa samozaštitom određene društvene skupine, preko stvaranja ustaljenih navika, do oblikovanja obrazaca društveno prihvatljivog vladanja i odbacivanja svega onoga što izrazitije odudara od izabrane linije društvenog uzora. Tako su o. izvorne zasade na temelju kojih se izdvaja individualni karakter normativnih sustava nekog društva [pravo, moral, religija]. Raznovrsnost običaja u pojedinim civilizacijskim i kulturnim epohama, društvima i društvenim skupinama, upućuje na njihovu temeljnu vezu se načinom proizvodnje društvenog života te položajem što ga u tom procesu zauzima pojedinac ili društvena skupina. Prema toj ovisnosti razvija se znatan disparitet u običajima unutar istog društva, no istodobno svi običaji nekog društva tvore sustavnu djelatnu cjelinu, tako da su, i u svom pluralizmu bilo javan, bilo prigušen izraz dinamizma društvenih odnosa, razdiobe društvenih pozicija i uloga te društvene hijerarhije. Kao nepisana pravila vladanja, o. se razlikuju od pravnih normi spontanošću formiranja te sadržajem i oblikom sankcija koje određena sredina primjenjuje prema prekršiteljima [->Norma]. Skala sankcija može ići od običnog podsmjeha do fiz. nasilja, pa i likvidacije pojedinca [npr. linč, krvna osveta], no karakteristika je tih sankcija da su neformalne, katkada i u sukobu s legalnim društvenim normama. O. se mogu pojaviti kao regulativ i onih društvenih odnosa koji bi se po svojem sadržaju mogli pravno regulirati i propisima. Tako se o. javljaju kao izvor prava. Kao izvor prava o. se mogu javljati u dvije varijante: kao pravni običaji ili kao običajno pravo.

OBIČAJI	(Opća enciklopedija JLZ, sv.6, Zagreb 1980.) unutar jedne zajednice tradicijom utvrđeni oblici vladanja i djelovanja pojedinaca ili kolektiva u određenim prigodama. ... (Leksikon JLZ, Zagreb 1974.) /Definiciji iz Opće enciklopedije JLZ dodano je ovo "u određenim prigodama"./
SVADBENI OBIČAJI, ...	, do obaveze crkvenog vjenčanja i civilne registracije braka jedini akt društvenog priznavanja braka. U ciklusu svadbenih običaja obvezno sudjeluju porodice mladenaca... (Opća enciklopedija JLZ, sv.7, Zagreb 1980.) /Natuknica je pisana u etnografskom prezentu. "Naši" svadbeni običaji jest idealnotipski sažetak specifičnosti s područja Hrvatske prezentiran u okviru natuknice koja govori o s.o. kao pojmu./
OBIČAJ	(osobni) habit, habitude, wont; (općenit) use, usage, custom; com usance; convention, manners, modes of life;...; u -u used, customary, current, in vogue, habitual, in fashion
OBIČAJAN	v. UOBIČAJEN accustomed, customary, usual, wonted, habitual; ordinary... (Drvodelić, Milan, Hrvatsko ili srpsko engleski rječnik, ŠK, Zagreb 1982.)
UOBIČAJENOST CUSTOM	habituality habit, practice, usage, wont, fashion, routine, precedent, use form, addiction, rule, procedure, observance, characteristic, second nature, matter of course, *beaten path, rut, manner, way, mode, method, system, style, vogue, convention, habit, rule, practice, formality, form, mold, pattern, design, type, taste, character, ritual, rite, attitude, mores, dictate of society, unwritten laww, etiquette, conventionality, matter of course. - Ant. deviation, departure, shift.
CUSTOMARILY CUSTOMARY HABIT	usually, commonly, generally; see regularly. usual, wonted, habitual; see common 1, conventional 1,2. 1. (A customary action), mode, wont, routine, rule characteristic, practice, disposition, way, fashion, manner, propensity, bent, turn, proclivity, addiction, predisposition, susceptibility, weakness, bias, persuasion, second nature; see custom 1.
USAGE	1. (Custom) practice, rule, habit; ... (Laird, Charlton, Webster's New World Thesaurus, Fawcett, New York 1974.)
CUSTOM USAGE	1. a usual way of behaving or of doing something 2. a habitual way or customary practice, especially in the way words are used...
HABIT	1. a settled way of behaving, something done frequently and almost without thinking, something that is hard to give up. (The Oxford Paperback Dictionary, Oxford Univ. Press, Oxford,

	... 1979.)
USE	advantage, custom, habit, practice, service, utility, usage.
USUAL	common, customary, ordinary, normal, regular, habitual, wonted, accustomed, general. (Webster's Dictionary Library (ed. by John Gage Allee), Bell Publishing Company, New York 1980. (Webster's Synonyms, Antonyms, and Homonyms))
USE	...; act of using or employing for specific purpose; custom.
USAGE	mode of using; treatment; long established custom.
USUAL	customary; ordinary.
CUSTOM	fashion;...
CUSTOMABLE	liable to duty.
CUSTOMARY	established by common usage; habitual. (Webster's Dictionary Library (ed. by John Gage Allee), Bell Publishing Company, New York 1980. (Webster's Dictionary))
OBİČAJ	Brauch, Sitte, Gewohnheit, Gepflogenheit; loš (ružan) o. eine üble Gewohnheit, Unsitte; činiti nešto zbog o-a etwas aus Gewohnheit zu tun; poprimiti (ostaviti) o. eine Gewohnheit an nehmen (ab/legen); držati (održavati) dobre o-e auf gute Sitten halten; ogriješiti se o (stare) dobre o-e die (alten) guten Sitten verletzen, gegen die (alten) guten Sitten verstoßen
OBİČAJAN	üblich, gebräuchlich, gewohnt, usuell
OBİČAN (-NO)	gewöhnlich, ..., üblich, gebräuchlich; ...
OBİČAVATI	..., die Gewohnheit haben, gewohnt sein; ... (Hurm, Antun, Hrvatskosrpsko-njemački rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1958.)
BRAUCH	običaj, upotreba
BRAUCHTUM	narodni običaji
SITTE	običaj, vladanje; čudorednost, moral / S-n und Gebräuche des Volkes narodni život i običaji; ...; die S-n werden kvari (potkopati) moral; andere Zeiten, andere S-n druga vremena, drugi običaji
SITTEN-BILD	prikaz (slika) običaja (moralnog stanja)
SITTENGESETZ	moralni (čudoredni) zakon
SITTLICH	čudoredan, moralan / ländlich s.! kakva zemlja, takvi običaji (po običaju u zemlji); ...
GEWOHNHEIT	običaj, navika / ...
GEWOHNHEITSMÄSSIG	po običaju, kao obično
GEWOHNHEITSMENSCH	čovjek stalnih navika
GEWOHNHEITSRECHT	običajno pravo (Hurm, Antun, Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1982.)

BRAUCH	Sitte, Gewohnheit; Gebrauch; alte Bräuche am Leben erhalten ["održati stare o. živima"] /Ovo je postvarenje običaja kar. za stariju njem. etnologiju./; ...; Oster, Pfingsten, Weihnachten nach altem B. feiern ["Uskrs... slaviti prema starom o."] /Slavljenje je ovdje čin, ponašanje, a običaj je pravilo, model, dakle ne postvaren, već smješten u psihološku dimenziju./;...
BRAUCHTUM SITTE	Gesamtheit der Bräuche eines Volkes, die Volksbräuche auf den allg. Moralgesetzen beruhende Verhaltensweise; allg. verbreitete Gewohnheit, Brauch; Sittlichkeit; ...; Sitten und Gebräuche; feine, gute, schlechte Sitte; gute Sitten gutes Benehmen; ...; (... "Eigenart, Gewohnheit, Sitte") (Wahrig, Gerhard, Deutsches Wörterbuch, Bertelsmann Lexikon-Verlag, Gütersloh-Berlin 1968, 1977.)

/U Hultkrantzovom rječniku etnoloških pojmova neveden je niz definicija pojma običaja i njemu srodnih pojmova koje su ovdje u cijelosti prepisane. Sažimajući njihove jezgre u obliku natuknica dobijamo ove elemente određenja - redosljedom kojim se pojavljuju u Hultkrantzovim natuknicama običaj (kao custom, usage i folkways), moda (fashion) i navika (habit):

CUSTOM	<ul style="list-style-type: none"> - ponašanje ili obrazac ponašanja koji grupa smatra ispravnim i dobrim zbog njegovog pripadanja živećoj kulturnoj tradiciji - totalitet obrazaca ponašanja nošenih tradicijom i smještenih u grupi - standardizirani način ponašanja tradicionalno naložen članovima neke zajednice - društvena konformnost (više ili manje normativna) i povijesna tradicija - djelovanje jedne zajednice (obitelji, plemena, susjedstva, momačke grupe, ceha, sela) - djelatnost pojedinca, ukoliko je u duhu zajednice - preteča zakona - psihološka dimenzija - običajni obrasci - čvrsti kompleksi običaja = institucije
FASHION	<ul style="list-style-type: none"> - navika nošenja šešira je običaj, ali navika nošenja određenog stila šešira je moda - eksperimentalne varijacije na temeljne teme običaja - moda kao promjena radi same promjene /kako je objasniti?/, dok se stil i običaj mijenjaju obzirom na pritisak nutarnjih kretanja ili vanjskih okolnosti - modi, za razliku od običaja, nedostaje tradicija
HABIT	<ul style="list-style-type: none"> - vlastiti obrazac ponašanja pojedinca ukoliko nije motiviran očekivanjima društva - pretpostavlja tradiciju

- USAGE (BRAUCH) - ponašanje koje je opće prihvaćeno bez druge motivacije osim održanja modela prethodnika
 - manja snaga sankcioniranja of folkways
 - manje normativno od custom
 - temeljeno na ideološkim normama prošlosti
 - usage i custom kao sinonimi - razlika je vrlo tanana /Usp. usi e costumi, us et coutumes, šege in navade./
- FOLKWAYS - narodni običaji u smislu skrivenih pravila ponašanja
 - impliciraju etičke sankcije /
- CUSTOM (from Old French costume > Lat. consuetudo = custom tradition)
 Fr. coutume, moeurs; Sp. cosumbre; G. Sitte (Brauch); Sw. sed (bruk)
 - a behaviour or behaviour pattern considered right and good by the social group because of its conformity to the living cultural tradition. If the coercive, normative force of the c. is emphasized, it may be termed folkways or mores (according to Sumner). Usage is often distinguished from c., but the two terms may also be used as synonyms.
 /Slijede primjeri definicija:/
- CUSTOM "The word custom is used to apply to the totality of behavior patterns which are carried by tradition and lodged in the group, as contrasted with the more random personal activities of the individual."
 (Sapir, Edward, Custom. Encyclopaedia of the Social Sciences, Vol.IV, 1931.)
- CUSTOM "Custom, a standardized mode of behavior traditionally enjoined on the members of a community."
 (Malinowski, Bronislav, Anthropology. Encyclopaedia Britannica, 13th ed., Vol.1 (suppl.), 1926.; ibid., Culture. Encyclopaedia of the Social Sciences, Vol.IV, 1947.)
- SITTE "Als Sitte sollte nur das bezeichnet werden, was noch lebendig aus der einheitlichen Weltanschauung der Gemeinschaft entspringt und was von jedem Volksgenossen aus dieser Anschauung heraus ohne weiteres als sinnvoll verstanden werden kann."
 (Speiser, Felix, Sitte, Brauch und Recht, Schwizerisches Archiv für Volkskunde, Bd.43, Basel 1946.)

Two concepts ... stand in the foreground of c.: social conformity (more or less normative) and historical tradition. Among European ethnologists and folklorists, Riehl (Die Familie. ..., III, Stuttgart 1854., Kulturstudien aus drei Jahrhunderten, Stuttgart 1862.) was the first to make a definition of c., which concept, he contended, is the focal point in folklore. He stated that behaviour turns into c. when "sie sich durch eine Reihe von Geschlechtern festsetzt, erweitert und fortbildet", thus achieving authority. The same emphasis on the importance of the traditional factors...

CUSTOM	"eine Art zu handeln, die durch Überlieferung in einer Gemeinschaft von Menschen als richtig oder verpflichtend empfunden wird" (Geiger, P., Deutsches Volkstum in Sitte und Brauch. Deutsches Volkstum, V, Berlin & Leipzig 1936.)
VOLKSBRAUCH	"das Tun einer Gemeinschaft (Familie, Sippe, Nachbarschaft, Burschenschaft, Zunft, Dorf), das durch Herkommen geheiligt, jedenfalls verpflichtend ist", as well as
VOLKSBRAUCH	"die Handlung eines einzelnen, sofern er dabei im Geist einer Gemeinschaft handelt" (Haberlandt, Arthur, Taschenwörterbuch der Volkskunde Österreichs. Der andere Teil, Wien 1953.)

Most scholars have ... accepted the definition of c. as a normative force, a phenomenon demanding social conformity and even rigid obedience - a forerunner of the law. ... it is dangerous to make c. and customary law equal concepts, for law implies an external pressure... As Radcliffe-Brown remarks, c. and law are both norms, but they differ in the type of sanction...

The concept of c. has one dimension, a psychological dimension. /Primjeri:

CUSTOM	"the synthesis of overt-behaviour and disposition..." (Segerstedt, Torgny T., The Group as a Sociological and Anthropological Concept. Transactions of the Westermarck Society, Vol.III, Copenhagen 1956.)
--------	---

The American anthropologist John Gillin makes the same point, but speaks of the "patterns of custom" instead of the "disposition". The patterns of custom may develop into, or become integrated together into, the rigid complexes of custom called institutions.

See also "Brauchelement" (=rite), fashion, habit.

(Hultkrantz, Åke, General Ethnological Concepts, Rosenkilde and Bagger, Copenhagen 1960.)

FASHION	(from Lat. <i>facere</i> = make) Fr. <i>façon</i> , <i>mode</i> ; Sp. <i>moda</i> ; G. <i>mode</i> ; Sw. <i>mod</i> . "A distinction can be made between customs of long tenure and customs of short tenure generally known as fashions. F. are set by a specific individual or group of individuals. When they have had a long enough lease of life to make it seem unimportant to recall the source or original locality of the behavior pattern, they have become customs. The habit of wearing a hat is a custom, but the habit of wearing a particular style of hat is a fashion subject to fairly rapid change... fashions are not to be considered as additions to custom but rather as experimental variations of the fundamental themes of custom." (Sapir, Custom. Encyclopaedia of Social Sciences, Vol.IV, 1931.) ... but ... "It is difficult to say where fashion ends and where custom, or style in art, begins, because custom and style also change. A possible differential criterion would construe fashion as change for the sake of change, while style and custom alter respectively under
---------	--

the pressure of inner developments or of outer circumstance. But the concepts are continuous, and sure distinction can be made only at the ends of the scale." (Kroeber, *Anthropology*. 2nd ed., New York 1948.)

Weiss ... characterizes f. "als ein wie der Brauch (=both custom and usage) kollektiv gebundenes, aber im Gegensatz zum gemeinschaftsgebundenen Brauch. Massenmässiges Verhalten ... die flüchtige Mode und der beständige Brauch stehen sich gegenüber wie Masse und Gemeinschaft aus denen sie erwachsen. ... Der Mode fehlt im Gegensatz zum Brauch die Tradition." (Weiss, Richard, *Volkskunde der Schweiz*, Erlenbach, Zürich 1946.)

(Hultkrantz, Åke, *General Ethnological Concepts*, Rosenkiled and Bagger, Copenhagen 1960.)

HABIT

(from Lat. habitus = condition, character)

Fr. habitude; Sp. hábito; G. Gewonheit; Sw. vana

the individual's own behaviour pattern as far as it is not motivated by the expectations of the society. ... Weiss considers that h.,like custom or usage, presupposes tradition. ...

(Hultkrantz, Åke, *General Ethnological Concepts*, Rosenkiled and Bagger, Copenhagen 1960.)

USAGE (BRAUCH)

Fr. usage (us); Sp. hábito (uso); G. Brauch; Sw. sedvänja, bruk ... a behaviour or behaviouristic pattern which, in contradistinction to custom, is generally accepted by society without other motivation than the reference to the model of the ancestors. The u. lacks the sanctioning force of folkways.

... less normative than custom.

... the main difference /is/ the force of integration.

Whereas c. is always backed up by the living values of the folk, u. refers to past ideological norms. "Als Brauch wäre zu bezeichnen gestorbene, zur reinen Form gewordene Sitte, die für den Volksgenossen in keine Beziehung zu seiner Weltanschauung mehr gesetzt werden kann. ... eine Sitte, deren ursprünglichen und wirklichen Sinn man nicht mehr kennt, die man eben nur aus Konservativismus weiter betreibt, der allerdings sekundär einer neuer, ... Sinn untergeschoben werden kann." (Speiser, Felix, *Sitte, Brauch und Recht*, Schweizerisches Archiv für Volkskunde, Bd. 43, Basel 1946.)

... many authors regard u. and custom as synonymous. ... Of course, the difference ... is very slight, as exemplified in the old expression "us et coutumes". /Tako i šege in navade, usi e costumi./... the difference between u. and habit...

(Hultkrantz, Åke, *General Ethnological Concepts*, Rosenkiled and

Bagger, Copenhagen 1960.)

FOLKWAYS	Fr. coutumes populaires; Sp. costumbres populares; G. Volksgesittung; Sw. folkbruk. the ways of the folk, folk-customs in the sense of covert rules of behaviour, the transgression of which entails a break with the expectations of common opinion. The concept was first elucidated by Sumner (Folkways, Boston 1906.) ... growing unconsciously and accepted unconsciously. ... implies ... ethical sanctions. When these sanctions rise into consciousness, Sumner speaks of mores. By establishing this concept of f., Sumner contributed in a considerable way to the idea of cultural relativism. At the same time he drew attention to the emotional basis of culture. ... (Hultkrantz, Åke, General Ethnological Concepts, Rosenkiled and Bagger, Copenhagen 1960.)
OBIČAJ	costumbre, uso, usanza, habitud, práctica, consuetud (Langenscheidtov univerzalni rječnik španjolsko - hrvatskosrpski ..., Mladost, Zagre 1979.) /NEMA pojma navika./
COSTUMBRE	navika, navada, običaj; u pluralu - običaji, tradicija
CONSUETUD	(lat. consuetus) arhaična riječ za običaj
USO	upotreba, trošenje, običaj, navada, moda
USANZA	običaj, navika, navada
HABITO	odjeća, nošnja; običaj
HABITUACION	navika, navada, običaj
HABITUD	običaj, navika (Diccionario Espanol-Croataserbio ..., Školska knjiga, Zagreb 1971.)
COSTUMBRE	način djelovanja utemeljen kroz dugi vremenski period ili postignut ponavljanjem gesta iste vrste; uobičajena usvojena praksa koja je zadobila snagu propisa; u pluralu skup obilježja i navada naroda ili individue, s naglašenom moralnom konotacijom (VOX - Diccionario general ilustrado de la lengua Espanola, Bibliograf, Barcelona 1980.)
COSTUMBRE	(lat. consuetudo) redovito ponavljanje određene radnje od strane individue ili društva; naročito, uobičajene radnje ili postupci jednog sela, odnosno regije (npr. planinski običaji)
USO, USANZA	(lat. usus) djelovanje ili način na koji se nešto obavlja, svojstven jednoj zemlji, jednoj epohi i sl. "cada país tiene sus usos funerarios"
HABITO	(lat. habitus) odlika u ponašanju osobe ili životinje koja se očituje u ponavljanju istih radnji, ili obavljanju određenih operacija na isti način, ili u spremnosti da se tako postupi; obično je habitus nesvjesniji od costumbre i ne posjeduje kvaliteta-

	<p>tivnu notu niti moralnu vrijednost: "ima naviku da pjevuši dok radi";</p> <p>praksa - lakoća i vještina koje se posjeduju kod nekih operacija već više puta ponavljanih</p> <p>- crkvene ododre</p>
HABITUACION	<p>čin i posljedica navikavanja</p> <p>(Moliner, Maria, Diccionario de uso del Espanol, Editorial Gredos, Madrid 1981.)</p>
COTUME COUTUMIER	<p>običaj, navika; običajno pravo; avoir - de običavati; de- obično</p> <p>1. običajni; uobičajen, običan; etre - imati običaj, biti naviknut; ...</p> <p>(Putanec, Valentin, Francusko-hrvatski ili srpski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1974.)</p>
OBIČAJ	<p>usanza, uso, costume, costumanza, consuetudine; abitudine;</p> <p>poprimiti ~ contrarre un'abitudine; ušlo je u ~da `e invalso l'uso di ...; po ~-u al solito; secondo l'ordinario; izvan ~-a fuori l'uso; ...</p>
OBIČAJAN	<p>(običajni) usuale, consueto, usato, usitato; (jur.) ~-jno pravo diritto consuetudinario</p>
OBIČAVATI	<p>esser solito, aver l'abitudine, solere</p> <p>(Deanović, M., Jernej, J., Hrvatskosrpsko-talijanski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1956.)</p>
USANZA	običaj; navika; navada; ...
USARE	običavati, imati običaj; ...
USATO	1. običajan, uobičajen; ... 2. običaj; cose fuori dell'~ neobične stvari; secondo l'~ kao obično, po običaju.
COSTUME	običaj; navika; navada; (condotta) vladanje, ponašanje; ...; avere per' ~ običavati; biti naviknut na; passare in ~uvriježiti se; uomo senza ~-i nemoralan čovjek (sic!)
COSTUMANZA	običaj, navika, navada.
COSTUMARE i -ARSI	običavati; biti naviknut; ući u običaj, biti običaj
CONSUETUDINE	običaj, navika
CONSUETO	1. običan, običajan; 2. običaj, navika
CONSUETUDINARIO	običajan
ABITUALE	običan, navikao; uobičajen.
ABITUDINARIO	koji se drži običaja; od navike.
ABITUDINE	običaj, navika
	<p>(Deanović, M., Jernej, J., Talijansko-hrvatski ili srpski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1973.) /U talijanskom običaj (costume) znači nešto obično, uobičajeno ponašanje na razini svakodnevnog, koje čini svakodnevicu./</p>
CONSUETUDINE	1. Modo costante di procedere o di operare; abitudine, costume, usanza, tradizione...

- COSTUME** 1. Modo consueto di pensare o di contenersi ...; ... indicativo, nei confronti della personalità morale dell'individuo (anche della collettività), ... genrc. Uso, abitudine, consuetudine. ... // Complesso di usanze, di gusti, di atteggiamenti dominanti, caratteristici di un popolo in un determinato periodo storico, o di un paese, di una località ...
- USANZA** 1. Manifestazione abituale di vita pubblica o privata in relazione a una determinata situazione ambientale o storica ... 2. Abitudine, modo di comportarsi ... estens. "costume", "moda" ... 3. arc. Fenomeno consueto. // Rapporto abituale, familiarità. (Devoto, Giacomo, Oli, Gian Carlo, Dizionario della lingua Italiana, Le Monnier, Firenze 1971.)
- USI E COSTUMI** Ovom su dvostrukom oznakom u starim popularnim etnološkim i geografskim radovima bile označavane manifestacije javnog i privatnog života različitih naroda svijeta. Manifestacije koje pripadaju i materijalnom životu, ..., no češće prije svega običaji, rituali i ceremonije (usanze, riti, cerimonie) koji čine društveni i duhovni život. Čitava je ta materija već sistematizirana u etnologiji, te je stari izraz napušten. (Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma 1949.) /NEMA pojma usanza./
- USI, USANZE** spoemnuti u natuknici ETNOLOGIJA (str. 128): ... Takav je sustav normi sačinjen od serije sankcioniranih modela ponašanja, sabranih pod nazivima oblici zajedničkog života u društvu (forme di convivenza sociale), tradicija, običaji i navike (usi, costumi, consuetudini sociali, usanze), prakse, zakoni itd. ...
- USO, COSTUME** - u natuknici ODNOS (str.302): ... Za Webera je, kao i za Durkheima, od odlučne važnosti činjenica da jedinstvenosti društvenog djelovanja proizlaze iz čitave jedne serije normativnih sustava, kao što su navika (l'uso), običaj (il costume), pravo (il diritto). ...
- COSTUME** - u natuknici PRAVO (str.97-98):
..., kao i navika (l'uso), živi ukoliko se zaista vrši, ali se od nje razlikuje jer postaje objekt emfatičnog prianjanja. Običaj je, da upotrijebimo Weberovu terminologiju, određen ne samo tradicionalno, nego i afektivno, kako se jasno vidi iz latinskog izraza "mores majorum". Dok navika (l'uso) živi na temelju prešutnog sporazuma, običaju se daje izvjestan stupanj ekspresije. Razlikuje se od normi antičkog prava. Ne kaže: "Ovo se mora činiti zato što su to propisali 'očevi'", već "to mora biti propisano zato što su 'očevi' tako činili". Istovremeno običaj, dodirujući glavne trenutke životnog ciklusa čovjeka ..., već počinje pokazivati određen stupanj sustavne razrađenosti. Od običaja se dakle prelazi na javnu

moralnu svijest (coscienza morale pubblica) jednog društva (koju je Sumner nazvao "morals" da bi je razlikovao od "mores"), te do običajnog prava (diritto consuetudinario). ... (Sociologia, Enciclopedia Feltrinelli Fischer 5, Feltrinelli Editore, Milano 1967.)

CUSTOM

A. Krajnje je teško formulirati preciznu definiciju običaja. Uobičajena jezgra značenja odnosi se na ne-tehničku društvenu praksu ili postupak u kojem grupa sudjeluje kao u tradiciji, a kojeg pojedinac usvaja kao naviku. [... non-technical social practice or usage that is shared in the group as tradition and learned by the individual as habit.] Grupa unutar koje se običaj vrši može biti neko društvo ili neka podgrupa društva.

B. Izraz je zadobio istaknuto mjesto kao antropološki pojam u opisnoj interpretaciji kulture. E. B. Tylor je uključio običaj u svoju poznatu definiciju kulture, tj. kao jednu od "sposobnosti i navika koje je čovjek stekao kao član društva" (Primitive Culture...) E. Sapir je zabilježio da je "običaj promjenjivi zdravorazumski pojam koji je kao kalup služio razvoju istančanijeg i više tehničkog antropološkog koncepta kulture" (... Encyclopedia of the Social Sciences ...). Jedna suvremena antropološka definicija je ona J. Gillina: "navika koja je naučena u društvu, u društvu vršena i društveno prenošena" ["a habit which is socially learned, socially performed, and socially transmitted"] (The Ways of Man...)

C. Izraz je u sociologiju došao iz deskriptivne antropologije. Pojavljuje se mala razlika u temeljnom značenju, iako je u sociologiji bilo nekih nastojanja da mu se dade specijalizirano značenje ili da mu se pridaju različita mjesta u hijerarhiji kulturnih pojmova.

1. Nastojanja da se razlikuje običaj (custom) od folkways, mores i drugih kulturnih pojmova korištenjem pridjeva poput tradicionalni, spontani, nekodificirani, propisani, sankcionirani, stalni, društveno značajni i sličnih, kolebljivi su i dvosmisleni, te malo dodaju definiciji pojma.

2. Pokušaj da se izrazu prida određena pozicija uključivanja ili isključivanja [a particular position of inclusiveness or exclusiveness] također nije uspio. Tako R. M. MacIver i C. H. Page tretiraju običaj (custom) kao dio (subdivision) folkways i mores, dok ga K. Davis smatra inkluzivnim pojmom kojega su folkways i mores specijalni tipovi (MacIver & Page, Society ...; Davis, Human Society ...).

(Joseph S. Himes, A Dictionary of the Social Sciences, Tavistock Publications, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, London 1964.)

FOLKWAYS (Also MORES)

A. Folkways je /naziv za/ naučeno uobičajeno ponašanje zajedničko nekom narodu. [Folkways are the learned shared behaviour common to a people.] Mores su takva ponašanja od posebnog društvenog interesa, tako da njihovo kršenje izaziva šok, užas, moralno zgražanje ili indignaciju, te opravdava korištenje sankcija prema kršitelju. [Mores are such of these ways that are regarded as being of such social concern that their violation produces shock, horror, moral revulsion or indignation, and justifies the use of sanctions against the violator.]

B. Ovi su pojmovi vrlo široko korišteni u Americi, ali rijetko u Britaniji. 1906. W. G. Sumner je objavio rad pod naslovom Folkways (Boston:Ginn). On je skovao riječ da bi simbolizirao ponašanje zajedničko jednom narodu. U tom naglasku na zajednički postupak i tradiciju slijedio je rad niza prethodnika, među kojima je Spencer vjerojatno najslavniji. Sumner je nastojao preciznije označiti razliku između navika pojedinca stečenih neposrednim iskustvom i onih naučenih od drugih kao odgovarajućih situaciji. One folkways koji su postali verbalizirani i kršenje kojih izaziva društveno opravdanu sankciju protiv kršitelja nazvao je mores. Kasniji pokušaji da izoštri i razjasni značenje ovih izraza nije uvelike izmijenio njihovo značenje. Analiza suvremenih američkih tekstova iz uvoda u sociologiju potvrđuje da su izrazima i dalje pridavana njihova izvorna značenja.

C. G. Myrdal (sa R. Sternerom i A. Roseom) kritizirao je ove pojmove zbog

- a) "predrasude u društvenim znanostima spram promjena, a posebno spram svih pokušaja da se utječe na društveni proces legislacije",
- b) pogrešnog predstavljanja uobičajeno održanih vrednovanja u obliku "homogenog, neproblematičnog, potpuno statičnog društvenog bića",
- c) toga što su neadekvatno sredstvo za analizu "modernog zapadnog društva u procesu brze industrijalizacije" (An American Dilemma ...).

(Fred Cottrell, A Dictionary of The Social Sciences, Tavistock Publications, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, London 1964.)

OBRED/RITUAL, CEREMONIJA

Uopćeno, ritual (rito) je fenomen srodan drugima, poput slavlja (festa) i igre (gioco), dok je društvo (società) u svojoj cjelovitosti ili u nekim svojim manifestacijama činilac njihove čvrste ispre-

pletivosti. Ipak, za razliku od slavlja i igara, u ritualu se ne pojavljuju samo ponašanja (usp. ponašanje i uvjetovanost) prema određenim pravilima nego se produciraju i reproduciraju prilično složeni oblici komunikacije, složeni stoga što su povezani sa znakovima, simbolima, predodžbama (usp. znak, simbol, predodžba) kojima se pripisuje značenje ili skup značenja. U ovom smislu ritual nije govor (discorso) ili jednostavno pripovijedanje (usp. naracija/narativnost, usmeno/pisano), nego upućuje na tekst čije je izražavanje i čitanje povjereno nizu procesa (usp. mythos/logos) smještenih u granično područje između reda/nereda, prirode/kulture, isključivanja/integracije, u igru i manipulaciju koju svi prisutni elementi vrše u ceremonijalu (ceremoniale). Ritual se zapravo može razložiti i nanovo složiti upotrebom niza regulatora (registri) združenih bilo na svjesnoj ili nesvjesnoj razini onih koji u ritualima sudjeluju (usp. identifikacija i transfer, nesvjesno), pomoću mitskog porijekla (usp. mit/ritual) društvene grupe, kao i pomoću svijesti o prirodi, smrti, rađanju i, tu i tamo, sfere koja se odnosi na tijelo - dakle pomoću svih onih pravila (usp. norma, ugovor) i institucija na kojima se zasniva samo društvo u sadašnjosti i budućnosti (usp. prošlost/sadašnjost, vrijeme/temporalnost, sveto/svjetovno). Djelotvornost (efficacia) rituala je dakle u opetovanom izjednačavanju simbola i njihovih evidentnih i dubokih značenja (usp. alegorija) i u sposobnosti potonjih da se prevedu u zbilju posredstvom pripisivane im društvene snage (usp. moć, moć/autoritet). To objašnjava i gubitak snage ritualnosti (ritualità) svaki put kad se ritual preobrazi u nešto što se može asimilirati na sceni postajući teatralni oblik (forma teatrale), umjetnički proizvod koji se razmijeva posve drugim kodovima (codici) (usp. kod) komunikacije.

(Valerio Valeri, Enciclopedia, vol.12, Einaudi, Torino 1981.) / Natuknice costume koja bi se mogla prevesti kao običaj, u ovoj enciklopediji nema./

RITUAL

...="...obrednik, trebnik (katolički crkveni termin)". Poimeničan lat. pridjev sr.r. na alis rituale, od. lat, ritus "obred" > ritus "obred". Sa -an ritualan "obredni".

OBRED

red

RED

..., izredan (također stcslav., rus.) "koji je izašao iz reda"; náredan "1. običan, 2. čestit, dobar, 3. lijep, prikladan" ..., na -ba naredba ... Od priloga vred "brzo" denominal navredit (Cres) "naknaditi". Odatle postverbali náred ..., nareda ..., odred ..., obred (i u drugim slavinama, polj. obrzad), razred ..., raspored, ured ... Praslav. korijen ... izvedenica na -je > oruđe ...

(Skok, Petar, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971.)

CEREMONIJA	lat. (caeremonia - štovanje, sveti čin) 1. obred po ustanovljenim pravilima /Ima li obreda BEZ ustanovljenih pravila?!/; vanjski i redoviti oblik kulta; svečani običaj, svečani čin, pompa; 2. formalnost; 3. uglađenost; ...
RITUS	lat. obred, vjerski propis, običaj;
RITUAL	1. obrednik, skup obreda koji se vrše uz neki religiozni čin i predstavljaju njegovo vanjsko oblikovanje; 2. ceremonija, ceremonijal;
RITUALAN	obredni; koji se tiče (vjerskih) obreda (Klaić, Bratoljub, Rječnik stranih riječi, MH, Zagreb 1978.)
CEREMONIJA	1. Po utvrđenim pravilima za svečane zgode, prilike, svečani čin. ... 2. učtivost i uglađenost praćena formalnostima. Izr. praviti ceremonije odviše se nećkati, prenemagati se.
CEREMONIJAL	lat. utvrđeni red običaja ili obreda kojih se treba držati u svečanim prilikama, službeno utvrđeni raspored neke svečanosti.
CEREMONIJALAN	koji je po ceremonijalu, ..., svečan. (Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika, MH-MS, Zagreb-Novi Sad 1967.)
RITUAL	1. (liturg.) trebnik, obrednik; 2. obredni postupak
RITUALEN	obredni, prema obredu, po obredima, ritualan
RITUALNOST	obredni karakter, ritualnost
RITUS	verski običaj, obred (Slovenačko-srpskohrvatski rečnik, Prosveta, Beograd 1964.) - NEMA pojma ceremonija./
OBRED	obred; religiozni, verski obredi religiozni, verski obredi (Rečnik na makedonskiot jazik so srpskohrvatski tolkuvanja, Institut za makedonski jezik, Skopje 1985.) /Nema natuknica ceremonija, ni ritual./
OBRED	formalni religijski čin koji se vrši po pravilima što ih određuje rukovodstvo institucionalizirane religije da bi se javno ispoljilo štovanje božanstava, svetaca ili drugih nadnaravnih snaga koje obožavaju njezini vjernici, i da bi se točnim izvršavanjem svih njegovih komponenata ispunili uvjeti za stjecanje božje milosti. (Oleg Mandić, Rječnik sociologije i socijalne psihologije, Informator, Zagreb 1977.)
OBRED	vršenje neke svečane radnje prema točno propisanim i ustaljenim pravilima. Uobičajeni u svim kulturnim krugovima, obredi često imaju magičan, mističan karakter, konzervativni su i katkada stoljećima čuvaju pojedinosti kojima je prvotno značenje zaboravljeno.

Kulturni obredi sastoje se uglavnom u prinošenju žrtava, simboličnih ili realnih, ... Religiozni obredi obuhvaćaju molitve, ritualno klanjanje, pjevanje, ples, ophode, gozbe, ponekad i orgije. Vrše ih obično svećenici, ali u njima često sudjeluje i zajednica, djelomično ili u cjelini. Ako zajednica primi novu religiju, obredi obično prelaze u nar. običaje (u nas npr. paljenje ivanjskih kresova, unošenje drveta badnjaka, ostaci su starih slav. obreda.). Mnogi obredi vezani su za važnije događaje u životu pojedinaca, npr. obredi kojima dijete nakon rođenja biva primljeno u zajednicu (...), obredi pri prijelazu mladeži iz dječake u zrelo doba (> INICIJACIJA), obredi kod zaruka, vjenčanja, pokopa mrtvaca. U mnogih naroda postoje obredi (žrtve i simbolične radnje) pri zaključenju važnog kupoprodajnog ugovora, pri sklapanju pobratimstva, pri pomirenju ili utvrđivanju saveza ili prijateljstva (...). Iz srednjeg vijeka potječu svečani obredi ne samo u crkv. životu (...) nego i u političkom (...).

Izrazom obred ili ritus katkada se naziva i čitav sistem obrednih radnja (zapadni i istočni obred u kršćanstvu; > LITURGIJA). Neki vjerski osnivači i reformatori borili su se protiv obreda i u njima sadržanih ceremonija (...), ali ih nisu mogli posve izbjeći. Donekle obredni karakter imaju i danas uobičajene svečanosti (npr. pri dovršenju zgrade, porinuću broda, razvijanju nove zastave). (>RITUAL)

(Opća enciklopedija JLZ, sv.6, ZAgreb 1980.) /U ovom je članku naznačeno shvaćanje odnosa pojmova obred - običaj, obred - ceremonija, obred - svečanost. Članak nije potpisan, ali "kulturni krugovi" upućuju na pripadnost autora određenom "etnološkom krugu"./

OBRED	1. vršenje svečane radnje prema točno propisanim i ustaljenim pravilima; SIN (!) ceremonija, ritus. 2. sistem crkvenih obrednih radnja, npr. u zapadnoj i istočnoj kršć. liturgiji (Leksikon JLZ, Zagreb 1974.)
RITUAL	(lat.), obrednik, kat. liturgijska knjiga; obred, ceremonija, ceremonijal (Leksikon JLZ, Zagreb 1974.)
RITUAL	(lat. ritus - obred) 1. skup obreda što ih institucionalizirane religije propisuju za vršenje pojedinih vjerskih funkcija. 2. u širem smislu sinonim za ceremonijal. (V. Bračni ritual, Ritual inicijacije, Ritual očišćenja, Porodajni ritual, Ritual punoljetnosti) (Oleg Mandić, Rječnik sociologije i socijalne psihologije, Informator, Zagreb 1977.)

RITUAL ili OBREDNIK	(od lat. ritualis, koji se odnosi na svete obrede). kat. liturgijska knjiga koja sadržava propisane tekstove i postupke za obrede izvan mise ... U širem smislu riječi r. se upotrebljava za ceremonijalni postupak i pri činima izvan religioznog karaktera.
RITUALNO UMORSTVO	(pr. lat. ritus vjerski obred, kulturni obred ...
RITUS	(lat.: vjerski propis, obred) ~OBRED (Opća enciklopedija JLZ, sv.7, Zagreb 1980.)
CEREMONIJA	(lat.) ustaljen ili propisan obred pri vjenčanju, pokopu, izboru dostojanstvenika, predaji odlikovanja; svečanost, pompa
CEREMONIJA	(lat. caeremonia) formalni, izvanjski čin ili niz čina koji su običajem ustaljeni ili propisani u važnim i svečanim prilikama: pri izboru raznih dostojanstvenika, unapređenju i odlikovanju, crkv. obredima, vjenčanju, pogrebu, diplomatskim primanjima itd.
CEREMONIJAL	(lat. caeremoniale) ukupnost ceremonija propisanih ili predviđenih za određenu priliku. Također knjiga (=obrednik) koja sadržava opis propisanih ceremonija.
CEREMONIJAR	(lat. caeremoniarius) osoba koja je odgovorna za vođenje ceremonija; zove se također meštar ceremonija. (Opća enciklopedija JLZ, sv.2, Zagreb 1980.)
OBRED	Gottedienstordnung, Ritus, Liturgie, feierliche Handlung /Dakle, istovremeno bogoslužje, ritual, liturgija, svečana djelatnost i ceremonija! Ovo je dobra potvrda uvodne tvrdnje da nas jezični rječnici vraćaju na kolokvijalno izjednačavanje različitih pojmova./
RITUAL v. OBREDNIK	
CEREMONIJA	Zeremonie, Förmlichkeit; ... (Hurm, Antun, Hrvatskosrpsko-njemački rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1958.)
RITUS (RITUAL)	vjerski obred; ritual, obrednik
ZEREMONIE	ceremonija, obred, vanjski oblik svečanosti (Hurm, Antun, Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1982.)
RITE (Adv.)	ordnungsgemäß, wie es sich gehört, richtig; genügend (geringstes Prädikat bei der Doktorprüfung) (lat. "den bestehenden Bräuchen gemäß"; zu ritus "feierlicher religiöser Brauch")
RITUAL	Gesamtheit der Riten (eines Kultes) (lat. rituale, neutrum zu ritualis "dem religiösen Brauch entsprechend"; zu ritus "feierlicher religiöser Brauch") ...
RITUS	religiöser Brauch, Kulthandlung; die Gesamtheit der Bräuche bei

ZEREMONIE	<p>einem Gottesdienst ... an bestimmte Regeln od. Vorschriften gebundene Handlung (Begrüßungs-); ... (lat. caerimonia, caeremonia "Verehrung, Ehrfurcht; Heiligkeit; Religionsbrauch") ...</p>
ZEREMONIELL	<p>Gesamtheit der Zeremonien bei feierlich. Anlässen, Förmlichkeiten, die eingehalten werden müssen (Hof -) ... (Wahrig, Gerhard, Deutsches Wörterbuch, Bertelsmann Lexikon-Verlag, Gütersloh-Berlin 1968, 1977.)</p>
RITE "BRAUCHELEMENT"	<p>see "Brauchelement". (g, = customary element) prema R. Weissu dramatski izraz kojim se manifestira određeno običajno ponašanje. (the dramatic expression in which certain customary behaviour manifests itself)... (Weiss, Richard, Volkskunde der Schweiz, Erlenbach, Zürich 1946.) (Hultkrantz, Åke, General Ethnological Concepts, Rosenkilde and Bagger, Copenhagen, 1960)</p>
RITUAL (OBRED) CEREMONIJA	<p>rito ceremonia (Langenscheidtov univerzalni rječnik španjolsko hrvatskosrpski ..., Mladost, Zagreb 1979.)</p>
RITO CEREMONIA	<p>obred obred, svečanost, ceremonija (Diccionario Español: Croatoserbio ... Školska knjiga, Zagreb 1971.)</p>
RITO	<p>(lat. ritus) religiozni čin koji se uvijek jednako ponavlja u skladu s propisanim normama; pridaje se, u svakodnevnom govoru, bilo kojoj radnji koja se uvijek jednako ponavlja, štovana poput svetinje "spravljanja kave poslije jela za njega je obred"; sveukupnost propisanih normi kojima se mora podvrgnuti neka ceremonija ili svečani čin, naročito religiozan</p>
RITUAL	<p>sveukupnost propisanih normi za obavljanje kulturnih djelatnosti neke religije, crkve i sl.</p>
CEREMONIA	<p>(lat. caeremonia) svečani čin, javni ili privatni, slavljen s dostojanstvom i ozbiljnošću, a prema određenim utvrđenim normama: npr. vjenčanje ili vjerska služba (Moliner, Maria, Diccionario de uso del Español, Editorial Gredos, Madrid 1981.)</p>
CEREMONIA	<p>radnja, ili skup radnji ili gesta u ponašanju, određenih zakonom ili običajem, u proslavi neke svečanosti; neprirodna, usiljena gesta u čast neke osobe ili stvari (VOX - Diccionario general ilustrado de la lengua Española,</p>

	Bibliograf, Barcelona 1980.)
RIT	v. rite
RITE	obred
CÉRÉMONIE	ceremonija, (svečani) obred; svečanost, pompa; pravila pristojnosti; pretjerana učtivost, ugladenost, prenemaganje; habit de - svečano odijelo, gala
CÉRÉMONIEUSEMENT	ceremoniozno, po obredu; ukočeno (Putanec, Valentin, Francusko-hrvatski ili srpski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1974.)
OBRED	rito; cerimonia; knjiga ~-a cerimoniale
OBREDNIK	rituale, cerimoniale
RITUAL	crkv. (obrednik) rituale
RITUS	(obred) rito
CEREMONIJA	cerimònia (Deanović, M., Jernej, J., Hrvatskosrpsko-talijanski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1956.)
RITO	crkv. obred (usanza) običaj; di ~ uobičajen; e di rito običaj je !!!!!
RITUALE	1. crkv. obredni, ritualan. 2. crkv. obrednik, ritual; ort. trebnik
CERIMONIA	obred; svečanost; cerimonia; -e formalnosti; senza~ bez okolišanja; jednostavno, na domu. (Deanović, M., Jernej, J., Talijansko-hrvatski ili srpski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1973.)
RITO	1. il complesso di norme che regolano le cerimonie del culto ... (estens. l'azione sacrale ...) 2. fig. conformità con una consuetudine prescritta o una prassi abituale, genrl. sentita come inderogabile o inevitabile: sposarsi secondo il r. civile ...
CERIMONIA	1. Qls. manifestazione (sacra o profana) compiuta secondo una formula o un programma prestabiliti, con l'intervento di un pubblico ... (Devoto, Giacomo, Oli, Gian Carlo, Dizionario della lingua Italiana, Le Monnier, Firenze 1971.)
RITI	se spominju pod natuknicom ETNOLOGIJA - bez definicije; nema ih zasebno
RITI INIZIATICI (RITES DE PASSAGE)	spomenuti u objašnjenju natuknica LIČNOST, OBITELJ
CERIMONIA	/Kao SVADBENA C. - bez definicije pod natuknicom OBITELJ./ (Sociologia, Enciclopedia Feltrinelli Fischer 5, Feltrinelli Editore, Milano 1967.)
RITO	Izraz koji općenito označava djelovanje vršeno prema propisanim normama. U suvremenom je govoru dobio pretežno religiozno i

pravno značenje, ... U tome se očituje naslijeđe stare rimske kulture u kojoj su pravo i religija bili blisko vezani i u društvenim strukturama zauzimali privilegirani položaj. Da bi definirao pietas (religiozno ponašanje), kao i religio (ograničenost i globalnost veza koje ljude združuju sa svetim), Ciceron (*De natura deorum* 1, ...) koristi izraz *iustitia adversum deos* ("pravednost prema bogovima"). Ritualno (rite) vršen ljudski čin je dakle onaj koji se podvrgava normama božjeg zakona, tvori pozitivni sadržaj pietas i pokorava se biti religio po kome ne smije postojati bilo kakav rascjep između djelovanja i dužnosti. Ritual se prema tome pojavljuje kao čin *par excellence*, od svih činova potrebniji i nužniji; takvo se značenje zadržalo i u jezicima samo posredno povezanih s latinskom tradicijom: na primjer u njemačkom, u kome je uz *der Ritus*, oblik proizašao iz latinskog, u upotrebi i germanski oblik *die Handlung* ("čin") popraćen pridjevima koji mu preciziraju ritualni smisao (*die heilige Handlung*, "sveti čin", "misa"). Dok je s jedne strane u suvremenom govoru riječ ritual i dalje dio pravnog leksika ..., s druge je strane postala dijelom leksika historije religija, a primjenjuje se i tamo gdje se ne ocrtava tijesan odnos religije i prava tipičan za antički Rim. ... (Furio Jesi, *Enciclopedia Europea*, Garzanti, Milano 1976-85.)

RITO

(lat. *ritus*) ... norma sakralnog djelovanja (la norma dell' azione sacra) određena religioznom tradicijom i upravljena održanju komunikacije između pojedinca ili grupe i božanstva. Ritual je izvorno nastao iz spontane geste koja je pratila eksploziju potrebe, strah od opasnosti; i koja se, jednom se pokazavši uspješnom, vjerno ponavlja sve dok se ponovo ne izazove isti efekt. Ovakav koncept fiksiranosti svakako je potreban izvornoj ideji rituala: "*ritus est mos institutus, religiosus ceremoniis consecratus*" (Serv., *Ad Aen.*, XII, 836), zato u svim religijama postoje rituali u kojima su fiksirani, ne varientur, formule i dijelovi (le formule e le rubriche) kulta. ...

CERIMONIA

U liturgiji, ... sve djelatnosti (...) koje je crkva odredila u crkvenim obredima (*funzioni religiose*). Ponekad se razlikuju od rituala; u tom slučaju *ceremonia* znači sporedne dijelove jednog obreda, činove različite od riječi koje ih prate, ili pak takve činove sagledavane zasebno, dok je ritual njihova cjelina. U instituciji ceremonije pojavljuju se praktični razlozi pristojnosti i komocije, ...; estetski ili psihološki razlozi, ...; simbolički ili mistički razlozi, ...; praktično-simbolički razlozi ... .

Značenje ceremonija može biti određeno: njihovom prirodom (nutarnje značenje), ...; namjerom onoga koji ceremoniju uspostavlja (konvencionalno značenje), obično temeljenom na nekoj analogiji i izraženom formulom koja prati ceremoniju, ...;

	poviješću ceremonije (povijesno značenje), ...; kršćanskom pobožnošću kojom upravlja crkva (mističko značenje), ... (Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma 1949.)
RITUAL	ritual
OBRED	rite, ceremony; ritual, ceremonial
CEREMONIJA	ceremony; (great) pomp; (ponašanje) formality (Drvodelić, Milan, Hrvatsko ili srpsko engleski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1982.)
RITE	obred, ceremonija; ~of passage obred zrelosti ...
RITUAL	obredni
RITUALISTIC	ritualan, obredni
CEREMONY	obred, ceremonija, svečanost; stand on ~paziti na formu (Drvodelić, Milan, Englesko-hrvatski ili srpski rječnik, Zagreb 1981.)
CEREMONY	1. (A Public event) function, commemoration, services; see celebration 1.2. 2. (A Rite) observance, ritual, rite, service, solemnity, formality, custom, tradition, liturgy, ordinance, sacrament, liturgical practice, conformity, etiquette, politeness, decorum, propriety, strictness, nicety, formalism, conventionality.
RITE	observance, service, ritual; see ceremony 2, custom 2.
RITUAL	observance, rite, act; see ceremony 2, custom, 2. (Laird, Charlton, Webster's New World Thesaurus, Fawcett, New York 1974.)
CEREMONY	1. a set of formal acts, especially those used on religious or public occasions
RITUAL	1. the series of actions used in a religious or other ceremony, a particular form of this 2. a procedure regularly followed (The Oxford Paperback Dictionary, Oxford Univ. Pres, Oxford, ... 1979.)
CEREMONY	a sacred rite; formal observance a public or private function.
CEREMONIAL	formal; usage followed in performing rites.
CEREMONIOUS	full of ceremony; particular in observing forms.
RITE	formal custom; esp. religious; ceremonial.
RITUAL	ceremonial; ...
RITUALISM	fondness for ceremonial customs in public worship. (Webster's Dictionary Library (ed. by John Gage Allee), Bell Publishing Company, New York 1980. (Webster's Dictionary))
CEREMONY	A. Ceremonija se može odrediti kao izraz zajedničkih osjećaja i stavova putem više ili manje formalno uređenih radnji bitno

simboličke prirode, vršenih u odgovarajućim prilikama. (Ceremony may be defined as the expression of shared feelings and attitudes through more or less formally ordered actions of an essentially symbolic nature performed on appropriate occasions.) Izraz može, ali ne mora uključivati usmjerenost ka objektima, empirijskim ili neempirijskim, sposobnim da pobude stavove lojalnosti, poštivanja ili obožavanja. U svakom slučaju implicira brižljivu pažnju posvećenu formi ponašanja i izboru formi prikladnih za izražavanje osjećaja vezanih za određenu društvenu situaciju. Osjećaj je nedjeljiv od čina.

1. ... konfucijanski filozofi u 2. i 3. st.p.n.e. govorili su o "ceremoniji" kao uređenom izražavanju osjećaja u skladu sa društvenom situacijom...

2. Suvremeni primjer korištenja ove definicije je opis W. L. Warnera ceremonija Memorijalnog dana u Sjedinjenim Državama, kao uređenih postupaka koji izražavanju ljudski osjećaj "trijumfa nad smrću" kao i "osjećanje jednakosti i jedinstva svijui koji žive zajedno, jedinstva svih živih i mrtvih, kao i jedinstva grupe s bogovima" (Democracy in Jonesville...)

B. Prema osjećajima koje izražava ceremonija se može sastojati od jednog ili više slijedećih elemenata, pomoću kojih osjećaji odgovarajući situaciji dobivaju simbolički izraz.

1. U ceremonijalnom kontekstu manipulira se ljudskim tijelima i predmetima: ljudi se klanjaju i klecaju, dižu šešir, pružaju ruke, kolju govedo, liju žrtve ljevanice, gase vatru, mašu svjetiljkom ili seksualno opće. Bitno je poznavati značenje koje takvi činovi imaju u ceremonijalnoj situaciji da bi se moglo shvatiti osjećaje koji su njima izraženi.

2. U ceremonijama ljudi međusobno djeluju, a često ceremonija uključuje i intenziviranje interakcije. Takvo se intenziviranje može postići alkoholom, plesom ili na nekim drugim namjernim načinima.

3. Izbjegavanje je široko rasprostranjen element u ceremoniji, tj. ljudi izbjegavaju vršenje određenih radnji, dodir sa određenim predmetima ili interakciju s određenim ljudima. Izbjegavanje naglašava značajnost prilike i tako ju izdvaja kao posebnu ili svetu.

4. Ceremonija često uključuje upotrebu predmeta poput zastava, križeva, vina... Ti predmeti posjeduju simboličko značenje.

5. Neempirijski objekti ili nadnaravna bića ciljevi su mnogih ceremonija. Bilo da su smatrani "gospodarskim simbolima" ("master symbols") ili objektima u očima aktera čiji je stvarni status ostao otvoren, oni teže ka kanaliziranju osjećaja u ceremonijalnom kontekstu. Međutim, mnoge ceremonije mogu biti posve sekularne prirode.

C. Može se reći da ceremonije (ceremonies) igraju određene opće

uloge u društvenoj grupi.

1. Pomažu izražavanje, održavanje i prenošenje elemenata vrijednosnog i osjećajnog sustava.

2. Pomažu očuvanje takvih vrednota i osjećaja od sumnji i suprotstavljanja.

3. Doprinosu intenziviranju solidarnosti ljudi koji sudjeluju u ceremoniji.

D. Određene uloge mogu biti vršene određenim klasama ceremonija.

1. Obredi /ovdje ceremonies, dakle ceremonije?!/ prijelaza (rites of passage) pomažu pojedincu da ostvari promjenu statusa.

2. Ceremonije iskazivanja poštovanja (rites of deference) iskazuju nadređenost i podređenost, kao i prijateljstvo i tako doprinose održavanju danog društvenog sistema.

3. Ceremonije intenziviranja (rites of intensification) /?/ pojavljuju se periodično u vremenima kriza koje "uključuju relativno velike promjene stupjeva interakcije". Povećavaju solidarnost grupe i smanjuju postojeću napetost, tako da služe kao protuteža krizi. (E.D. Chapple & C.S. Son ...) Aktivnosti u takvim ceremonijama mogu biti svrsishodno namijenjene postizanju nekog cilja: na primjer, osiguranju više ribe, izazivanju kiše ili ozdravljenju bolesne osobe.

E. Ceremonija se često upotrebljava kao sinonim rituala, no postoje upotrebe tih termina koji barem u nijansi nisu istovjetne.

1. Izgleda da se ritual uopćeno odnosi prvenstveno na normativnu ili psihološki kompulzivnu potrebu za vrlo točnim pridržavanjem formuliranih pravila ekspresivnog ili magijskog ponašanja, dok ceremonija u najmanju ruku naglašava povezanost vrednote i osjećaja sa ekspresivnim činom. Tako R.L. Beals i H. Hoiyer određuju ritual kao "propisani način vršenja religioznih činova...", dok ceremonija po njima uključuje "... izvjestan broj međusobno povezanih ... rituala, vršenih u datom vremenu" [An Introduction to Anthropology...]

2. S obzirom na ovu malu razliku u naglasku moguće je upotrebljavati ritual kao označavanje tipova akcije u kojima bi izraz ceremonija ili njegov pridjevni oblik teško mogli biti korišteni. Tako R.K. Merton opisuje kao ritualan (ritualistic) odgovor na neadekvatan odnos između institucionaliziranih sredstava i kulturno vrednovanih ciljeva zbog toga što "... iako se pojedinac kreće unutar vlastitih horizonata, gotovo prisilno i dalje ustraje u institucionalnim normama" (Social Structure and Anomie...). Slično i F. Alexander, raspravljajući opsesivne ideje i činove opisuje prisilne radnje koje se ponavljaju kao "ritualne" ("ritualistic") (Our Age of Unreason...). Teško je zamisliti da bi se izrazi ceremonija, ceremonijsko ili ceremonijalno upotrijebili za

bilo koji od ovih načina ponašanja.

(John J. Honigmann, A Dictionary of The Social Sciences, Tavistock Publications, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, London 1964.)

RITUAL

A. Ritual označava one aspekte propisanog formalnog ponašanja koje nemaju neposrednih tehnoloških posljedica. (Ritual denotes those aspects of prescribed formal behaviour which have no direct technological consequence.) "Propisanost" je u pravilu određena kulturnom tradicijom, no u nekim slučajevima može biti i spontano iznašašće pojedinca. Glavnina "religioznih" i "magijskih" činova jesu ritual u ovom smislu, no pojam ritual nije korisno ograničen na religiozni i magijski kontekst. Ritualne radnje su "simboličke" utoliko što iznose (assert) nešto o stanju stvari, ali nisu nužno svrsishodne - tj. vršilac ritualnih radnji ne teži nužno ka mijenjanju stanja stvari.

B. Prema latinskom ritus, engleski izraz rite označavao je u početku običaj (custom) uopće; kasnije se počeo odnositi samo na religiozni i/ili magijski običaj (religious and/or magical custom). Kao takav odnosi se na fiksirane oblike kulturnog ponašanja kao odvojene od bilo kojeg sustava vjerovanja koji bi s njima mogao biti povezan. Neki kršćanski crkveni pisci ritual izjednačavaju s liturgijom - tj. s propisanim oblicima javne molitve...; oni potom upotrebljavaju druge izraze, kao na primjer ceremonija, da bi označili individualne činiove kulturnog ponašanja. Neki antropolozi razlikuju ritual i ceremoniju na temelju dihotomije sakralno - sekularno. Tako je ... ritual određen kao "propisano formalno ponašanje za prilike koje se ne prepuštaju tehnološkoj rutini" ("prescribed formal behavior for occasions not given over to technological routine") (R. Benedict ...), a ceremonija je "formalni slijed činova koji ukazuje na ... izuzetnu važnost prilike" ("a formal series of acts indicating ... the exceptional importance of an occasion") (C.D. Burns ...). Praktične primjene ovih definicija jedva se razabiru. Neki autori tvrde da ritual nije samo formalan, nego i svrsishodan. Tako je ritual, kao i etiketa, formalni način ponašanja priznat kao ispravan, no za razliku od etikete, ritual implicira vjerovanje u djelovanje nadnaravnih sila ("Ritual, etiquette, is a formal mode of behaviour recognized as correct, but unlike the latter it implies belief in the operation of supernatural agencies or forces.") (Notes and Queries in Anthropology ...). R. Firth (Elements of Social Organisation ...) je još složeniji i određeniji: ritual je "vrsta propisanog djelovanja usmjerenog ka kontroliranju ljudskih poslova. Ono je primarno simboličkog karaktera, odnosi se na neempirijsko, te je kao pravilo društveno sankcionirano" ("a kind of patterned activity oriented towards

control of human affairs, primarily symbolic in character with a non empirical referent, and as a rule socially sanctioned").

Jasno je da definicije ove posljednje vrste ne uključuju samo religiozne, nego i magijske, nereligiozne činove i da se tako pojavljuje teškoća razlikovanja "magijskih rutina" od "tehnoloških rutina". Tako S.F. Nadel (Nupe Religion...) u ritual uključuje sva ponašanja koja iskazuju stupanj krutosti koji ne doprinosi postizanju navodnih ciljeva tih ponašanja ...

Sa donekle sličnih pozicija kritizirao je E.R. Leach (Political Systems of Highland Burma...) Durkheimovo jasno razlikovanje svetih činova (obreda - rites) i profanih (tehnoloških) činova. Gotovo sve akcije provođene u skladu sa tradicionalnim rutinama imaju simbolički aspekt za koji se može reći da "govori" nešto o društvenom stanju onih koji ih provode. Upravo taj simbolički značajan aspekt rutine Leach naziva ritual.

C. Za antropologe i crkvene mislioce ritual se uvijek odnosi na tradicionalno sankcionirane društvene običaje (social customs), no neki psihoanalitičari ga koriste da bi označili propisano i razrađeno ponašanje koje je sponatano stvorio pojedinac - kao kod kompulzivnih neurotičara (M. Klein et al.(eds)...).

(E.R. Leach, A Dictionary of The Social Sciences, Tavistock Publications, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, London 1964.)

SLAVLJE, SVEČANOST, PRAZNIK

Moderan čovjek može u svakom mirnom trenutku slobodno odabrane dokolice individualno potražiti potvrdu svoga pogleda na život i najčistiji užitek svoje životne radosti. Za to je, u razdoblju u kojem su duhovna sredstva uživanja još nedovoljno proširena i teško pristupačna, potrebno skupno djelo, svečanost. Što je veći kontrast prema bijedi svakodnevna života, to je svečanost neophodnija, to su potrebna žešća sredstva da bi se u opojnosti od ljepote i užitka osjetilo ono ublaženje zbilje bez kojega je život pust. Petnaesto je stoljeće doba žestoke depresije i dubokog pesimizma.

... Bijednom čovječanstvu bilo je protiv toga potrebno ne samo svakodnevno obećavanje nebeskog spasenja ..., nego i povremena svečana i zajednička blistava manifestacija ljepote života. Uživanje života u njegovim neposrednim oblicima, u igri, u ljubavi, piću, plesu i pjesmi, nije samo po sebi bilo dovoljno; ono je moralo biti oplemenjeno ljepotom, stilizirano u zajedničko djelo radosti. ... Pučka svečanost ima svoje iskonske izvore ljepote samo u pjesmi i plesu. Lijepe boje i oblike uzajmila je od crkvenih svečanosti na koje se obično nadovezivala i kojih je bilo u izobilju.

Građansku su svečanost oslobodili od crkvenog oblika i opremili je vlastitim ukrasom baš u petnaestom stoljeću nizozemski "rederijkers". [Tako se nazivaju članovi ... svjetovna društva za gajenje poezije, recitacije i igrokaza koja su u Nizozemskoj na sličan način, ali s dubljim i trajnijim učinkom, bila aktivna kao majstori pjevači u Njemačkoj.] Dotada je samo vladarski dvor mogao prirediti posve svjetovnu svečanost s raskošnom primjenom umjetnosti i pružiti svečanosti vlastiti sjaj. Ali raskoš i sjaj nisu dovoljni za svečanost; svečanosti je najneophodniji stil. Crkvena je svečanost imala taj stil zahvaljujući svojoj liturgiji. ... dvorska svečanost - osnivala se na idealu viteštva ... (Huizinga, Johan, Jesen srednjega vijeka, Matica hrvatska, Zagreb, 1964, 262-263.)

SLAVLJE

sluti

SLUTI, slovem=stcslav. sluti, slovo "heissen, berühmt sein", ... "dicere"; očuvao se kao arhaizam u dubrovačkoj poslovice 17.st.: daj da sloveš. Odatle stari postverbal ... u dvije prevedenice ... iz grčkog teološkog govora: blagoslov ... = lat. benedicito ... Prijevoj duljenja o > a od istog korijena je baltoslav., sveslav. i praslav. nomen actionis slava ... "1. fama, gloria, dika, hvala, 2. krsno ime". Pridjev ... slavan, ... slavna f "molitva na slavski ručak", ... slavski (~kolač). ... Iz crkvenog je jezika vaslava "slavska molitva" ... . Na -je slavlje n. Sveslav. i praslav. denominal na -iti slaviti, -im impf. (na-, pro-), slaviti (~u zvona, Smokvica, Korčula)–"udarati komadima gvožđa u dva ili tri zvona istovremeno (da se proizvede muzički efekat)".

Impf. proslavljati. Postverbal proslava. ...

SVEČAN

svanuti

SVANUTI, svane ... viši prijevojni stepen je svet-. ... 1. (danas samo)–mundus, 2. (prvobitno, još u praslav.) lumen ..., 3. mnoštvo". ... Značenje 2. vidi se još u praslav. izvedenici ... svijeća..., odatle pridjev ... u imenu mjeseca februara svečan (Vitezović, 1677) = hrv.-kajk- svečen (sc. mjesec, zbog svetkovine festa Candelarum), ...

SVETKOVATI

svet

SVET, ..., baltoslav., sveslav. i praslav. pridjev ... "sanctus, sacer". ... svétak. gen. -tka (i u drugim slavina) "Feiertag", odatle denominal na -ovati, -ujem, svetkovati "feiern", ...

FEŠTA

festa

FESTA f (16.v.) = fešta (16.v., Božava) "praznik". Arb. festë. Od tal. <lat. festa f (od n. pl.) dies festus ... (pofestić (manji blagdan) . Potomje; festanjulo (koji priređuje svečanost sv. Vlaha) - Dubrovnik; festižat (slaviti) - Dubrovnik, Cavtat; festedat (slaviti) - Korčula

BLAGDAN	blag/dan/stajati
BLAGDANOVATI, BLAGDANSKI, BLAGDANJI, BLAG	BLAG, blága (Vuk, 12.v.), sveslavenski pridjev iz praslav. doba "1. najstarije mu je značenje "dobar" ..., 2. benugnus, lenis, suavis (to je značenje danas općenito), 3. beatus". ... (Značenje ... "dobar" u materijalnom smislu ... blago, dobro, imanje.) ... Pridjev blag je značio i "kad se može meso jesti", odatle ... blažan "mrsan" (Srbija, Miličević) i složenica óblaž m "štogod mrsno, maslo", ... denominal blagòvati, blàgujem impf. (16.v.) "jesti meso > jesti dobro" ..., bug. blaguvam "Živim dobro" i odatle ... blagovaonica ... ima i samostalnih kreacija prema latinsko-grčkim tipovima, kao blagdan "dies festus" i "festus, sollemnis" odatle određeni pridjev blagdanji, blagdanski, denominal blagdanovati i blagdanost, gen. -i. Pravo je značenje "dan na koji se smije mrsiti".
PRAZNIK	prazan PRAZAN ... sveslav., i praslav. ... "vacuus". ... Poimeničen kao apstraktum ... "otium" m a odatle denominal na -ovati praznovati "otari". ... Prvobitni je oblik prazdnj. Upor. češ. prazdny. Taj je u hrv.-srp. potvrđen sve do 15.v. Odatle prazdnjstvo (16.v.) "festivitas". Suglasnik d je ispao ... već i u najstarijem južnoslavenskom, kako dokazuju rumunjske posuđenice a praznuí < praznovati i madž. prazna f (sc. žena) "kurviš, kurva". ... Pridjev je poimeničen na -ik praznik m < steslav. prazdnjikj "dies festus", kao radna imenica praznik (Habdelić, hrv.-kajk.) "fornicator". Na -ica práznica f (Cavtat) "1. ženska koja dangubi" = práznica (Vuk). "2. prazna košnica". ... Na -ovati praznovati ... "svetkovati". (Skok, Petar, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971.)
FEŠTA	tal. pokr. festa. - Peru se kao samo jedanput u godini, na sv. Anu, kad je fešta u župi. ... (Rječnik hrvatskosrpskoga književnoga jezika, MH - MS, Zagreb - Novi Sad 1967.)
FEST	(isp. festival) svečanost, svetkovina (riječ je u posljednje vrijeme veoma prevladala kao naziv za razl. priredbe koje okupljaju veći broj ljudi, npr. modifest, filmski fest...).
FESTA	v. fešta
FEŠTA	fešta tal. (festa) praznik, blagdan; svetkovina, svečanost, veselje, slava. (Klaić, B. Rječnik stranih riječi, MH, Zagreb 1978.)
SLAVITEV	veličanje, slavljenje, uzdizanje; proslavljanje
SLAVLJENJE	veličanje, slavljenje, uzdizanje; svetkovanje
SVEČANOST	svečanost
PRAZNIČNOST	praznično raspoloženje, svečanost

PRAZNIK PRAZNIKOVATI	svetac, blagdan svetkovati praznik (Slovenačko-srpskohrvatski rečnik, Prosveta, Beograd 1964.)
PRAZNIK	1. (nasproti delnik - den što se praznuva vo čest na nekoj nastan, potoa od crkvata, po tradicija i sl.) nacionalen praznik ... ; ...; gi drži sige praznici = drži sve praznike; ...; ne znae delnik, praznik = ne zna za odmor; vo delnik zelnik, vo praznik poparnik (posl.) ...; sprema svetocot i praznikot (posl.) = prema svecu i tropar. 2. (veselba, den na ku'kata i sl.) utre ni e praznik = sutra je nama praznik 3. (fig. radosen den poradi sre'ken nastan) praznik e deneska vo našite srce ...; praznik na životot = praznik života; (fra.) i na našata ulica'ke bide praznik ... .
PRAZNIČEN	...praznični, praznički, svečan; ...; praznična obleka = praznično, svečano odelo; praznično raspoloženje = praznično, svečano raspoloženje.
SVEČEN	svečan. 1. (koji se odnesuva na svečenost, namenet za svečenost; koj se odviva so osoben ceremonijal) svečan den ...; svečeno zasedanje ...; svečena obleka...; svečeno puštanje vo rabota ...; 2. (veličestven, neobično seriozen) so svečen glas ...; 3. (zakletva, obvrška, vetuvanje i s. - osobeno seriozen, koj ne može da se naruši) svečena izjava ...; svečena kletva = ...zakletva; svečeno vetuvanje = ... obećanje.
SVEČENOST	svečanost. 1. (v. svečen) svečenost na momentot = svečanost trenutka. 2. (svečeno praznuvanje na nekoj nastan, važen datum i sl.) vo čast ne praznikot se održaa golemi svečanosti ... . (Rečnik na makedonskiot jazik so srpskohrvatski tolkuvanja, Institut za makedonski jezik, Skopje 1985.)
PRAZNIK	(staroslavenski prazdni - dokon, nezaposlen) blagdan, naziv za dane kada se praznuje, tj. kada se ne radi odnosno kada se nešto slavi. Praznici su međunarodni, državni, nacionalni, grupni ili lični. Međunarodni praznici vezani su za događaje ili ličnosti od općečovječanskog značenja. Npr. Nova godina, Olimpijada, Dan štednje, Dan prava čovjeka, Dan žena, Oktobarska revolucija i sl. Državni praznici su upravno regulirani, a vezani su za lični i obiteljski život vladara, događaje od historijskog značaja za državu (uspostava države, proglašavanje republike, rođendan vladara, dan ujedinjenja, početak revolucije, dan ustanka, ustoličenje monarha i sl.). Nacionalni praznici vezani su uz značajnije datume ili ličnosti iz nacionalne povijesti: Dan ustanka, Vidovdan kao spomen na Kosovski boj i sl.

Grupni praznici odnose se na pr. na : proslave mature, diplome, dan prvog zasjedanja radničkog savjeta, dan kluba, mjesta, grada (npr. Sv. Vlaha u Dubrovniku), oslobođenje mjesta ili grada.

Vjerski praznici su dani vezani za religiozne ličnosti ili događaje: Božić, Uskrs, Krsna slava i sl.

Lični praznici vezani su uz značajnije datume iz života pojedinca. To su: imendan, rođendan, dan vjenčanja, dan rođenja djeteta, dan primitka u partiju i sl.

(Milan Bosanac, Rječnik sociologije i socijalne psihologije, Informator, Zagreb 1977.)

PRAZNIK

neradni dan, dan odmora ili slavlja, praznovanja. Praznike i svetkovanja nalazimo u svim civilizacijama. Oni predstavljaju ne samo nužni predah u radom ispunjenoj svagdašnjici, nego i mogućnost obnove životnih snaga. Praznici prate tok kalendarske godine s njenim ritmičkim promjenama, zbivanja ljudskog života kao i događaje u narodu i društvu koji znače neku prekretnicu i vrijedni su da ih se spominje. Od pradavnih su vremena spojeni s religioznim predodžbama, vežu se s mitskim događajima. Stari blagdani lovaca, stočara, zemljoradnika (vrijeme obilja nakon razdoblja oskudice i gladi), praznik prvog ulova, prvine od stada, prvih plodova, žetve, berbe, kao i svetkovine nastupa godišnjih doba, ekvinocija, solsticija, mjesečevih mjena i dr. vezani su s kultom nebeskih, solarnih, lunarnih ili htonskih božanstava. Praznici su praćeni prinošenjem žrtava s ritualnom gozdom, pjesmama, plesovima, povorkama, igrama, natjecanjima, međusobnim posjetima, izmjenjivanjem poklona. ... Nove religije preuzimaju obično praznične datume i narodne običaje starih religija dajući im novo značenje. ... Uskrs i Duhovi zajedno s drugim proljetnim svetkovinama preuzimaju običaje proljetnih svetkovina poganskih naroda. Rimljani su imali preko 100 prazničnih dana godišnje. U srednjem vijeku slavilo se mnogo više vjerskih blagdana. Gubeći svoj religiozni značaj nekadašnji praznici postaju danima narodnih običaja. !?!/ ... (Opća enciklopedija JLZ, knj.6, Zagreb 1980.)

BLAGDAN

U načelu se valja složiti s H. Marcuseom koji kritizira "polazište cijele tradicionalne kulturne filozofije" kao nedopustivo "isticanje kulture ispred civilizacije i ispred materijalnih životnih procesa". "Opoziv kulture iz materijalnog života isto je kao i grijeh protiv duha i protiv duše" (H. Marcuse, Kultur und Gesellschaft, Frankfurt, 1967, str.97 i dalje.). Tu djeluje zastarjela akademska tradicija koja s pojmom "civilizacija" kao i s pojmom "kultura" povezuje suprotstavljene implikacije:

	"CIVILIZACIJA materijalni rad radni dan carstvo nužnosti priroda operacionalizirano mišljenje (H. Marcuse, Kultur und Gesellschaft II, Frankfurt, 1967, str.150.) (Burkhart, Dagmar, Položaj etnologije u balkanologiji ..., Etnološka tribina, 8, Zagreb 1985.)	KULTURA duhovni rad blagdan carstvo slobode duh neoperacionalizirano mišljenje."
SLAVLJE SVEČANOST PRAZNIK	Festlichkeit, Feier Fest, Festlichkeit, Feier, Feierlichkeit, Parade; ... Feiertag, Festtag; školski p. Ferialtag; veliki (školski, sudski) p-ci Schul - (Gerichts-) feiern, Ferialtage; Sommerferien, Vakanz (Hurm, Antun, Hrvatskosrpsko-njemački rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1958.)	
FEST FEST- FESTTAG FEIER FEIERLICH FEIERTAG	svečanost, praznik, blagdan svečan, jubilaran, praznički (u složenicama) svečan dan, praznik svečanost, proslava, slava (isto i FEIERLICHKEIT) svečan, dostojanstven praznik (Hurm, Antun, Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1982.)	
FEST	1. Feier (Geburtstags -); Feiertag bzw. zwei oder mehrere Feiertage nacheinander (Oster -, Wihnachts -) ... 3. ein - abhalten, begehen, feiern, geben, veranstalten; sein: es war mir ein - (umg.) ein Vergnügen, eine Freude (Wahrig, Gerard, Deutsches Wörterbuch, Bertelsmann Lexicon-Verlag, Gütersloh-Berlin 1968, 1977.)	
FEST UND FEIER	U svim društvima slavlje (Fest) i svečanost (Feier) nadvisuju tok svakodnevice. Oni su izraz jednog specifičnog temeljnog oblika aktivnog ljudskog ponašanja poput rada ili igre (s mnogostrukim vezama s oboma). Slavlje i svečanost u ljudskoj svakodnevici čine suprotni pol radnoj svakodnevici, ... Oni su najviše točke zajedničkog života, izuzete iz potpuno ciljno racionalnog i uobičajenog. ... ...Slavlje je obuhvatnije i višeslojnije, svečanost je više usmjerena cilju i čvršće oblikovana, idealnotipski je vezana uz više zatvorenu grupu, dok je slavlje otvorenije. Kulturni temelj zajednički za oboje, ali također i činjenice sekularizacije ... ... dominacija njihovih funkcija, ritmizirajuće, uzvisujuće i reprezentirajuće. ... Karakter otvorenosti slavlja i svečanosti intenzivira osjećaj	

	izuzetnog i izuzetog. Zajednička slavljenička ili svečarska pokretljivost i duševna uključenost sudionika, posvećenje prostora i vremena, ali također i pretjeranost i samozaborav - sve to čini fluid slavlja i svečanosti, u kome se skala ugođaja (Feststimmungen) - prema sadržaju i izvedbi - proteže od duboke ozbiljnosti, ganuća, pobožnosti (predanosti), preko radosnog poleta, šaljivosti, raspuštenosti, općaranosti i povlačenja, sve do opojenosti ("Ventilsitten"). ... (G. Heilfurth, Wörterbuch der Soziologie (Hrsg. Wilhelm Bernsdorf), Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1969.)
PRAZNIK	holiday, red letter day; (svečanost) feast, fete (-day)
PRAZNOVANJE	v. svetkovanje, slavljenje
SVETKOVANJE	keeping (observing) a holiday; celebration
SVETKOVINA	holiday, saint's day, church holiday (festival)
SLAVITI	(svečanost) celebrate, solemnize, observe anniversary (fete, birthday), perform a ceremony; (svetkovati) keep a holiday, fete a person
SLAVLJE	triumph; festivities
BLAGDAN	holiday, red letter day (Drvodelić, Milan, Hrvatsko ili srpsko engleski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1982.)
CELEBRATE	slaviti, svetkovati, veličati, vršiti (obred)
CELEBRATION	proslava, slavljenje, veličanje
FESTAL	svečan, blagdanski; veseo
FESTIVAL ¹	svečan
FESTIVAL ²	festival,; svečana proslava, svečanost
FESTIVE	svečan, veseo, radostan
FESTIVITY	svečanost; vesela zabava (priredba)
HOLIDAY	svetak, praznik, blagdan, slobodan dan / to keep ~svetkovati; ...
HOLIDAY-KEEPING	praznovanje, svetkovanje
HOLIDAY-MAKER	svetkovatelj; (E) izletnik, osoba na godišnjem odmoru (Drvodelić, Milan, Englesko-hrvatski ili srpski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1981.)
FESTIVAL	festivity, feast, competition; see celebration.
FESTIVE	merry, gay, joyfull; see happy.
FESTIVITY	revelry, pleasure, amusement; see entertainment.
CELEBRATION	commemoration, holiday, anniversary, jubilee, inauguration, installation, coronation, presentation, carnival, revelry, spree, festivity, festival, feast, merrymaking, gaiety, frolic, hilarity, joviality, merriment, remembrance, ceremonial, keeping, observance, fete, Mardi Gras, birthday.
HOLIDAY	feast day, fiesta, legal holiday, holy day, festival, centennial, carnival, jubilee...

	(Laird, Charlton, Webster's New World Thesaurus, Fawcett, New York 1974.)
CELEBRATE	1. to do something to show that a day or event is important, to honour with festivities, to make merry on such an occasion 2. To officiate at (a religious ceremony). /Celebration kao zasebni pojam ne postoji./
FESTIVAL	1. A day or time of religious or other celebration.
FESTIVITY	a festive occasion or celebration
HOLIDAY	1. a day of festivity or recreation, when no work is done 2. a period of this - v. (holidayed, holidaying) ... (The Oxford Paperback Dictionary, Oxford Univ. Pres, Oxford, ... 1979.)
CELEBRATE	to mark by ceremony, as an event or festival; to observe with solemn rites.
CELEBRATION	to act of celebrating.
FESTIVE	joyous, convivial.
FESTIVAL	feast or celebration; ...
FESTIVITY	merriment; merrymaking; festival.
HOLIDAY	a day of rest from work esp. in memory of an event or a person. (Webster's Dictionary Library (ed. by John Gage Allee), Bell Publishing Company, New York 1980. (Webster's Dictionary))
FESTIVE ACTIVITIES	Ona pokazuje kako su se različite crkve i države suprotstavljale festive activities mladih neoženjenih muškaraca ... (Gaunt, David, Memoir on History and Anthropology, Council for Research in Humanities and Social Sciences, Stockholm, 1982, 20.)
FESTIVITÉ	svečanost
FESTIVAL	festival, smotra
SOLENNITÉ	svečanost, svečana proslava, svetkovina, svetkovanje; ozbiljnost, dostojanstvenost; dostojanstvo; zanos; zakonski oblik; avec - svečano, zanosno; célébrer avec - svečano (pro)slaviti, svetkovati
SOLENNISER	svečano slaviti, proslaviti, svetkovati (Putanec, Valentin, Francusko-hrvatski ili srpski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1974.)
PRAZNIK	día feriado, fiesta
SLAVLJE	fiesta, festividad, solemnidad, celebridad
SVEČANOST	solemnidad, fiesta, ceremonia (Langenscheidtov univerzalni rječnik španjolsko-hrvatskosrpski ... , Mladost, Zagreb 1979.)
FIESTA	zabava, veselje, svečanost, svetac, blagdan, svetkovina, praznik
FESTEJO	gošćenje, čašćenje, gozba; u pluralu - narodne svečanosti

FESTIVIDAD	svetkovina, svečanost, blagdan
FERIA	praznik, blagdan, sajam
SOLEMNIDAD	svečanost, svečana proslava (Diccionario Español-Croatoserbio ..., Školska knjiga, Zagreb 1971.)
FIESTA	dan crkvene godine svečaniji od ostalih, kad su vjernici dužni prisustvovati misi, činiti sveta djela i uzdržati se od teških fizičkih poslova; dan kada crkva slavi sjećanje na nekog sveca; veselje pripremljeno za rekreaciju naroda (alegría, regocijo dispuesto para que el pueblo se recee) (VOX - Diccionario general ilustrado de la lengua Española, Bibliograf, Barcelona 1980.)
FIESTA	okupljanje ljudi na jednom mjestu s ciljem da se zabave ili ugodno provedu vrijeme jedni s drugima - ovako se obično zovu sastanci naročitog karaktera; ne kaže se na pr. "svako poslijepodne ide na svečanost (fiesta) u neki javni lokal, iako su lokali u kojima je ples zovu salas de fiesta"; jedinstvo svih činova i zabava koje se organiziraju na jednom mjestu za sveopće veselje, a uzrokovani su nekim naročitim događajem ili značajnim datumima u godini - dan kada su zbog neke crkvene ili svjetovne komemoracije zatvoreni uredi, a ljudi se odmaraju; "božićni praznici" ("las fiestats de navidad")
FESTEJO	(lat. tardio festa) sam čin slavljenja; svaki pojedinačni čin, sve ono što se javno događa za narodnih svečanosti (npr. program proslavljanja Pilarnih praznika)
FESTIVIDAD	(lat. tardio festa) čin svečanog karaktera kojim se nešto proslavlja; dan kada se crkva religioznom svečanošću prisjeća nekog sveca ili svetog događaja "svetkovina bezgrešnog začeca"
SOLEMNIDAD	(lat. sollempnis) svečanost, svečani čin (Moliner, María, Diccionario de uso del Español. Editorial Gredos, Madris 1981.) /Slavlje je ovdje određeno kao dan i kao čin (okupljanje ili/i određeni postupci)/
SLAVLJE	festività, festa, solennità, trionfo
SLAVLJENJE	(svetkovanje) festeggiamento, celebrazione
SVEČANOST	solennità, festa, cerimonia
PRAZNIK	giorno di festa, festa
BLAGDAN	giorno festivo, festa, festività; slaviti ~festeggiare, solennizzare (Deanović, M., Jernej, J., Hrvatskosrpsko-talijanski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1956.)
FESTA	svetak, blagdan, praznik; svetkovina; veselje; slava; ...; fare la ~ svetkovati; far ~ ne raditi

FESTAIOLO	priređivač svečanosti; ljubitelj proslava
FESTANTE	veseo, u prazničkom raspoloženju
FESTEGGIAMENTO	slavje(nje), svečanost
FESTEGGIARE	svetkovati, (blagdan) slaviti, praznovati; veseliti se, radovati se (čijem dolasku)
FESTEVOLE	veseo, radostan; živahan, šaljiv
FESTEVOLEZZA	(allegria) veselost, radost
FESTIVITÀ	svetkovina, svečanost; (giacondità) veselost
FESTIVO	blagdanski, svetačni, praznički, svečani; veseo; giorno ~blagdan, praznik, svetak
FESTOSITÀ	svečanost, slavlje; (allegria) veselje, radost
SOLENNITÀ	svečanost, svetkovina; blagdan; praznik; proslava; slavlje
CERIMONIA	obred; svečanost; ceremonija (Deanović, M., Jernej, J., Talijansko-hrvatski ili srpski rječnik, Školska knjiga, Zagreb 1973.)
FESTA	1. solennità di interesse collettivo, motivata da una ricorrenza religiosa, civile, familiare, o da un fausto avvenimento ...
FESTEGGIAMENTO	(per li piu al pl.) manifestazioni dirette a sottolineare o ricordare con la lieta solennità della festa. ... (Devoto, Giacomo, Oli, Gian Carlo, Dizionario della lingua Italiana, Le Monnier, Firenze 1971.)
FESTA	(dal lat. festus (dies); fr. fete, sp. fiesta, ted. Feiertag, ingl. holiday) Običaj (l'uso) dijeljenja vremena u različite pododjeljke i slavljenja posebnim ritualima (riti), dan koji označava točku razlikovanja jednog razdoblja od drugoga ... . Odgovara ... društvenoj ustanovi koja obnavlja posredničku ulogu ekspresivnih rituala (riti espressivi) ... koje čitava grupa vrši zajedno napuštajući pri tome svoje obične poslove, oblači posebnu odjeću i kolektivno vrši oralne ili manuelne rituale (riti orali o manuali). ... ..., kada je društvena grupa dosegla složeniji i autonomniji povijesni i religiozni život, može se uz sezonski ciklus slavlja pojaviti i jedan drugi - komemoracije činjenica iz povijesnog ili mitskog života nekog velikog religijskog lika. ... (Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma 1949.)
FESTA	U tradicionalnom društvu (usp. tradicije), od najstarijih vremena, slavlje (festa) je činilo važan momenat društvenog života. Bilo je smatrano razdobljem u kome je bilo dopušteno prekršiti ono što je normalno bivalo zabranjeno (usp. norma, pravo, socijalna kontrola), igrom s elementima korisnim za potisnutu agresivnost (usp. represija), te rasipanjem dobara (usp. rad) tradicionalnog

društva kasnije potisnutog buržoaskim (usp. buržuji/buržoazija). Drugi su ga smatrali sistemom reprodukcije društva pomoću znakova i simbola (usp. znak, simbol). U zbilji se slavlje pojavljuje kao ugodna društvena aktivnost koja zbog svojih ritualnih značajki (usp. ritual) teži ka cikličkom (usp. ciklus) ponavljanju u vremenu (usp. vrijeme/temporalnost), zamjenjujući sveta razdoblja svjetovnim (usp. sveto/svjetovno) i tako doprinoseći ideji kontinuiteta/diskontinuiteta vremena (usp. trajno/sporadično, kozmologije, prostor/vrijeme). Ali slavlja su, iako gotovo uvijek ciklična, ipak i individualizirana, jer u njima igraju ulogu bilo struktura, bilo povijest trenutka, događaja u koji se uključuju. A kao temeljnu značajku imaju ponovno sastavljanje - u totalitetu kontrasta - proturječja i sukoba za koje se u svakodnevnom čini da su različiti i da ih nije moguće percipirati kao jedinstvene (usp. muško/žensko, većina/manjina, makrokozmos/mikrokozmos, mit/ritual, normalno/abnormalno, prirodno/umjetno, moć/autoritet, javno/privatno, čisto/nečisto, divlje/barbarsko/civilizirano, sluga/gospodar, istinito/lažno, život/smrtnost). Sjedinjujući suprotnosti, slavlje nanovo sastavlja red (usp. red/nered) iz kaosa (usp. kaos/kozmos) svakodnevnih percepcija, te u zadovoljstvu (piacere) rasute komadiće svijeta spaja u jednu globalnu cjelinu. (Valerio Valeri, Enciclopedia, vol.6, Einaudi, Torino 1981.)